

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNIVERSİTETİ
MAGİSTRATURAMƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Qəhrəmanlı Xumarə Barat qızı

“TEXNOPARKLARIN FƏALİYYƏT MEXANİZMİNİN
TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ YOLLARI” mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı **060509 “Kompüter Elmləri”**

İxtisaslaşma **İİM 020004 “İdarəetmənin informasiya texnologiyaları”**

Elmi rəhbər: Magistr proqramının rəhbəri:

tex.e.n., dos. R.H. Gülməmmədov f.-r.e.n., dos. T.Ə. Əliyeva

Kafedra müdiri

tex.e.d., Akad. Ə.M. Abbasov

BAKİ -2016

MÜNDƏRİCAT

REFERAT	3
GİRİŞ.....	7
I FƏSİL. MÜƏSSISƏNİN İDARƏEDİLMƏSİ: MÜASİR.....	9
NƏZƏRİYYƏ VƏ TƏCRÜBƏLƏR.....	9
1.1. Müəssisənin idarəedilməsinin təşkilati və struktur elementləri.....	9
1.2. Müasir texnologiyaların idarəetmədə və innovativ inkişafda rolu	15
1.3. Bilik iqtisadiyyatının özəllikləri və inkişaf perspektivləri.....	24
II FƏSİL. TEXNOPARKLARIN FORMALAŞMASININ VƏ İNKİŞAFININ	30
TƏHLİLİ.....	30
2.1. Texnoparkların istehsal fəaliyyətinin analizi	30
2.2. Texnoparkların maliyyə mənbələrinin analizi	35
2.3. Texnoparkların infrastrukturunun analizi	39
III FƏSİL. TEXNOPARKLARIN FƏALİYYƏT MEXANİZMİNİN.....	44
TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ	44
3.1. Texnoparkların işinin təkmilləşdirilməsində beynəlxalq təcrübə.....	44
3.2. Azərbaycanda yüksək texnologiyalar parkının inkişaf perspektivləri.....	56
3.3. Azərbaycanda yüksək texnologiyalar parkı ilə universitetlərin iş	63
birliyinin qiymətləndirilməsi.....	63
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	72
ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	73
PE3IOME.....	76
SUMMARY.....	77

REFERAT

Mövzunun aktuallığı: Hal-hazırda dünyanın əksər inkişaf etmiş ölkələrində iqtisadiyyat innovasiyalar əsasında inkişaf etdirilir. Bu istiqamətdəki fəaliyyətin tənzimlənməsi və idarə olunmasında həmin ölkələrdəki texnoparkların üzərinə mühüm vəzifələr düşür. Bu baxımdan qabaqcıl ölkələr texnoparkların yaradılması sahəsində təcrübəyə malikdir. İnkişaf etmiş ölkələrdə texnoparkların mövcud təcrübələrindən yararlanmaq, spesifik xarakter daşıyan xüsusiyyət və tendensiyalardan istifadə etməklə konkret ölkədə qarşıya qoyulan məqsədə daha yaxşı nail olmaq mümkündür.

Innovativ texnoparkların yaradılması, fəaliyyətinin təşkili və idarə olunması üzrə beynəlxalq təcrübənin uğurlu nəticələrinin Azərbaycanda formalaşmaqda olan texnopark strukturlarına tətbiq olunması hazırkı dövr üçün aktual məsələlərdən sayılır. “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasında əsas hədəf qarşıdakı illərdə, əsasən, qeyri-neft sektorunun inkişafı hesabına ümumi daxili məhsulun 2 dəfə artırılması və bu artımın respublikada innovasiya yönümlü və biliyə əsaslanan iqtisadiyyatın qurulması hesabına həyata keçirilməsi göstərilmişdir. Belə inkişafın əsas dayaqlarından biri də yüksək texnologiyaların işlənilməsinə və tətbiqinə istiqamətlənən müasir innovasiya strukturlarının (İS) yaradılmasıdır. Hazırkı dövrdə rəqabətə davamlı və yüksək ixrac potensialı, innovativ məhsul və ya xidmət istehsalının formalaşdırılması üçün, başqa sözlə, innovativ iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə Sumqayıtda sənaye və kimya texnologiyası parkları, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyinin nəzdində İnformasiya Texnologiyalarının İnkişafı Dövlət Fondu, Bakı şəhərində - Pirallahıda “Yüksək texnologiyalar parkı”, Şəmkirdə kənd təsərrüfatı texnologiyaları üzrə aqropark, Balaxanıda tullantıların emalı üzrə sənaye parkı, Mingəçevirdə Yüksək Texnologiyalar Parkı yaradılmışdır. Belə yeni qurumlar Azərbaycan iqtisadiyyatının güclənməsinə, xarici investisiyaların cəlb edilməsinə, ölkədə keyfiyyətli sənaye məhsullarının istehsalının genişlənməsinə, həmçinin yeni yaranan digər sosial-

iqtisadi, ictimai qurumların fəaliyyətinin təşkilində maliyyə və təşkilati dəstəyi təmin edəcəklər.

Tədqiqatın məqsədi: Tədqiqatın məqsədi texnoparkların ölkə ərazi və regionları üzrə yerləşdirilməsinin kompleks və hərtərəfli təhlili əsasında onun təkmilləşdirilməsinə və regionlarda səmərəliliyinin artırılmasına dair nəzəri və praktiki cəhətdən əsaslandırılmış təklif və tövsiyyələr verməkdən ibarətdir.

Tədqiqatın məqsədinə uyğun olaraq magistr işi yazılarkən qarşıya aşağıdakı vəzifələr qoyulmuş və həllini tapmışdır:

- Müəssisənin idarəedilməsinin təşkilati və struktur elementlərinin müəyyənləşdirmək;
- Müasir texnologiyaların idarəetmədə və innovativ inkişafda rolunu təhlil etmək;
- Bilik iqtisadiyyatının özəllikləri və inkişaf perspektivlərini açıqlamaq;
- Texnoparkların istehsal, maliyyə və infrastruktur fəaliyyətinin analizini təhlil etmək;
- Texnoparkların işinin təkmilləşdirilməsində beynəlxalq təcrübəyə əsaslanmaq;
- Azərbaycanda yüksək texnologiyalar parkının inkişaf perspektivlərinin qiymətləndirilməsi;
- Azərbaycanda yüksək texnologiyalar parkı ilə universitetlərin iş birliyinin qiymətləndirilməsi;

Tədqiqatın predmeti: Tədqiqatın predmeti kimi texnoparkların fəaliyyət mexanizminin təkmilləşdirilməsi yollarının tədqiqi təşkil edilir.

Tədqiqatın nəzəri əsasını: İqtisad elminin klassiklərinin texnoparkların fəaliyyət mexanizminin təkmilləşdirilməsi yolları üzrə səmərəli təşkili haqqında müddəaları, əcnəbi iqtisadçı alimlərin texnoparklar üzrə təşkili problemlərinə həsr edilmiş elmi tədqiqatları, dünya ölkələrinin təcrübəsi, respublikamızın iqtisadçı alimlərinin bu mövzu ilə əlaqədar nəzəri fikirləri və s. təşkil edir.

Dissertasiya işi yazılarkən müəllif tərəfindən problemlə əlaqədar Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi tərəfindən qəbul edilmiş qanun, qərar və proqramlardan, respublika prezidentinin fərmanlarından, hökumətin qərar və sərəncamlarından, dövlət proqramlarından və digər normativ sənədlərdən istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın metodoloji bazası:İqtisad elmi əsaslarını elmi tədqiqat metodlarının geniş spektri və problemin tədqiqində elmi abstraksiya, tarixi və məntiqi əlaqə, analiz və sintez metodlarından istifadə edilməklə faktlar yığılıb ümumiləşdirilmiş, onlar arasında qanunauyğun və təsadüfi əlaqələr müəyyənəndirilmiş, xarakterik əlamətlər aşkara çıxarılmış, həmçinin müasir inkişaf xüsusiyyətlərini izah edən bir çox xarici ölkə alimlərinin elmi mülahizələri və nəticələri təşkil edir.

Elmi yenilik:Magistr dissertasiyasının elmi yeniliyi informasiya texnologiyalarının formalaşması xüsusiyyətləri, texnoparkların əmlak kompleksi, elmi-tədqiqat institutları, sənaye obyektləri, biznes mərkəzləri, sərqi sahələri, təhsil müəssisələri, eləcə də xidmət müəssisələrini özündə birləşdirməsi və texnoparkların əsas özəlliklərinin müəyyənəndirilməsi barəsində təklif və tövsiyələrin hazırlanmasından ibarətdir.

Nəzəri və təcrübi əhəmiyyəti:Aparılan tədqiqatın əsas nəticə və elmi müddələrindən təkliflər və tövsiyələrdən , informasiya texnologiyalarından istifadə edilməsi və texnoparkların formalaşdırılması məqsədilə perspektivləri və problemlərinin öyrənilməsində lazımi fəaliyyətin həyata keçirilməsidir.

İnformasiya mənbəyi:Müxtəlif ölkələrin tanınmış iqtisadçıların elmi məqalələri, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyinin, İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinin məlumatlarından ibarətdir.

İşin strukturu və həcmi:Dissertasiya işi giriş, 3 fəsil, nəticə və təkliflər, istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarət olmaqla, qəbul olunmuş komputer yazısı 77 səhifə həcmindədir. Girişdə işin aktuallığı, tədqiqatın istiqamətləri göstərilir və tədqiq ediləcək problemlər müəyyənəndirilir.

Magistr dissertasiya işinin birinci fəslində müəssisənin idarəedilməsi: müasir nəzəriyyə və təcrübələrin əsas xüsusiyyətləri tədqiq edilmişdir.

Dissertasiya işinin ikinci fəslində texnoparkların formalaşmasının və inkişafının təhlilinə təsir edən amillər araşdırılmışdır.

Magistr dissertasiya işinin üçüncü fəslində texnoparkların fəaliyyət mexanizminin təkmilləşdirilməsi istiqamətlərinin inkişaf perspektivləri öyrənilmişdir.

İşin sonunda isə məntiqi yekun olaraq nəticə və təkliflər və ədəbiyyat siyahısı verilmişdir.

GİRİŞ

Texnoparkların yaradılmasında əsas məqsəd kimi müasir texnologiyaların və texnoloji məhsulların bazara cəlb olunması, innovasiya təmayüllü kiçik biznesin inkişafı və yeni innovation müəssisələrin yaradılması, texnologiya hazırlayanlar və investorlar arasında kommersiya əlaqələrinin yaradılması, inkişafın müxtəlif mərhələlərində texnoloji layihələrə investisiyaların cəlb olunması, həmçinin yeni iş yerlərinin yaradılması müəyyən edilmişdir.

Azərbaycanda sənayenin gələcək inkişafı üçün bütün zəruri şərtlər mövcuddur. Texnopark haqqında qanunun olması, dövlətin himayəsi, vergi və gömrük güzəştləri, tikili sahənin olması (kompleks), potensial kadrların olması texnoparkın mövcudluğunun əsas şərtlərindəndir.

Müasir dövrdə ölkəmizdə sənayenin inkişaf etdirilməsi bu sahəyə investisiyanı cəlb edərək müvafiq inkişaf institutların yaradılmasını tələb edir. Həmçinin ixtisaslı kadr potensialı, yenilənmiş enerji və nəqliyyat infrastruktur, əlverişli biznes investisiya mühiti, beynəlxalq bazarlara çıxış və geniş maliyyə imkanları, xammal resurslarının mövcudluğu və digər bu kimi amillər sənaye sahəsinin investisiyaya cəlbediciliyini müəyyən edilir. Beləliklə, sənaye sahəsinin strukturunun təkmilləşdirilməsi ölkədə iqtisadi artımın təmin edilməsi baxımından mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Üçüncü minilliyin iqtisadi ideologiyasına görə XXI əsr iqtisadiyyat innovasiyası əsasında inkişaf siyasətinin formalaşdırılması, innovasiya strukturların fəaliyyətinin səmərəli tənzimlənməsi və mövcud olan innovasiya proseslərinin təhlil olunması aktual və zəruri məsələlərdən birinə çevrilmişdi. Dünyanın bir çox öndə gedən ölkələrinin əsas inkişaf istiqamətləri iqtisadiyyatın informasiyaya, İKT-yə, biliyə, innovasiyaya, texnologiyaya əsaslanaraq inkişaf etdirilməsinə yönəldilmişdi. Bu proses elmi cəhətdən bir sıra rəsmi beynəlxalq sənədlərdə təsdiq olunmuş və bu istiqamətdə xeyli işlər yerinə yetirilmişdi. İnnovasiyaya, İKT-yə və biliklərə əsaslanan yeni tipli iqtisadiyyatın formalaşması innovasiya strukturlarının, eyni zamanda İKT profilli texnoparkların yaradılmasını zəruri edir. Buda öz növbəsində onun

yaradılması, fəaliyyətinin təşkili və idarə olunmasını əsas məsələ kimi qarşıya qoyur. Belə ki, məsələnin elmi-tədqiqat obyekti kimi hərtərəfli öyrənilməsi kifayət qədər aktual hesab olunur.

I FƏSİL. MÜƏSSİSƏNİN İDARƏEDİLMƏSİ: MÜASİR

NƏZƏRİYYƏ VƏ TƏCRÜBƏLƏR

1.1. Müəssisənin idarəedilməsinin təşkilati və struktur elementləri

Ümumiyyətlə, idarəetmə anlayışı özündə müxtəlif institusional məfhumları və səviyyələri təyin edir. İdarəetmənin səmərəliliyi isə çoxkomponentli olmaq etibarilə sistemli prosesin qanunauyğun nəticəsi kimi çıxış edir.

İdarəetmənin əsas məqsədi - təşkilatda iş prosesinin planlaşdırılması, fəaliyyətin motivi və nəzarətin təşkili vasitəsilə kollektivlərin məqsədinə çatmasını həyata keçirməkdir. Ümumi halda idarəetmə subyekti, idarəetmə obyektı və onlar arasındakı qarşılıqlı əlaqələr idarəetmə sistemini əmələ gətirir. İdarəetmə subyektlərinə idarəetmə qərarları qəbul etmək, tabeliyindəki əməkdaşlara və kollektivlərə tapşırıq vermək və onların icrasını tələb etmək səlahiyyəti olan bütün rəhbərlər aiddir. İdarəetmə subyekti idarəetmə obyektinin faktik vəziyyəti və onu əhatə edən xarici mühit haqqında informasiya alır [1].

Müəssisənin elmi əsaslarla idarə olunmasının ən mühüm cəhətlərindən biri də onun istehsal-təsərrüfat fəaliyyətinin planlaşdırılmasıdır. Planlaşdırma idarəetmənin əsas funksiyasıdır.

Müəssisənin fəaliyyətinin planlaşdırılması aşağıdakı prinsiplərə əsaslanır:

- fasiləsizlik
- optimallıq
- qənaətlilik
- stabillik
- müəssisənin və onun bölmələrinin planlarının vəhdəti
- prioritetlərin müəyyən olunması
- komplekslik
- planın yerinə yetirilməsinə nəzarət.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində iqtisadi fəaliyyətin idarə olunması, əsasən, müəssisələrdə qəbul edilən fərdi qərarların köməyi ilə həyata keçirilir. Müəssisədə qarşıya qoyulmuş məqsədlərə və mövcud şəraitə uyğun olaraq məhdud istehsal resurslarından optimal istifadə olunmaq yolu ilə cəmiyyətin tələbatlarının ödənilməsinin texniki, iqtisadi, maliyyə və s. məsələləri həll edilir.

“Müəssisənin yeni məhsul istehsal etmək qabiliyyəti gələcək müvəffəqiyyətin əsas amilidir. Lakin bu qabiliyyət sadəcə olaraq müəssisənin tədqiqat xidmətinə diqqətin artırılması deyildir. Bu müəssisənin idarəetmə aparatının bütün bölmələrinin bacarıqlı integrasiyasıdır”.

İKT-texnoparkların fəaliyyətinin idarə olunmasının ümumi əsasları müəssisələr haqqında mövcud qanunvericiliyə müvafiq olaraq tənzimlənir. Qeyd etmək lazımdır ki, İKT-texnopark yaradıldıqdan sonra onun idarə olunmasını və inkişafını təmin etmək məqsədilə müəyyən tədbirlər həyata keçirilir. Belə ki, İKT-texnoparkın yaradılması və fəaliyyəti ilə əlaqədar olaraq onun yaradılması ilə məşğul olan səlahiyyətli orqan aşağıdakı funksiyaları həyata keçirir [2]:

- 1) İKT-texnoparkın yaradılması və fəaliyyəti sahəsində vahid dövlət siyasətinin formalaşmasında iştirak edir və bu siyasətin həyata keçirilməsini təmin edir;
- 2) İKT-texnoparkda fəaliyyətin təşkili ilə bağlı məsul şirkətə lazımi köməklik göstərir;
- 3) İKT-texnoparkın fəaliyyətini tənzimləyən normativ-hüquqi aktları hazırlayır və təsdiq edir;
- 4) müsabiqə yolu ilə idarəetmə operatorunu seçir və onunla idarəetmə sazişi bağlayır;
- 5) İKT-texnoparkın fəaliyyətinin tənzimlənməsinə dair təkliflər hazırlayır;
- 6) İKT-texnoparkda inhisarçılığa yol verilməməsi üçün zəruri tədbirlər görür;

7) İKT-texnoparkının fəaliyyəti barədə illik hesabat hazırlayır və müvafiq icra hakimiyyəti orqanına təqdim edir.

İKT-texnoparkın idarə olunması və inkişaf etdirilməsi texnoparkın administrasiyası və müsabiqə yolu ilə seçilmiş şirkət-operator tərəfindən həyata keçirilir. İdarəetmə sazişində texnoparkın idarə və inkişaf etdirilməsi üzrə tərəflərin hüquqları və vəzifələri, idarəetmənin şərtləri, o cümlədən texnoparkın iqtisadi inkişaf proqramı, maliyyələşməsi, texnoparkın infrastruktur obyektlərinin istismarının, onlara münasibətdə əmlak mərhələlərinin həyata keçirilməsi qaydası və digər şərtlər müəyyən edilir [3,4].

İKT-texnoparkın idarəetmə sisteminin strukturunu müəyyənləşdirərkən texnoparkın təşkilati quruluşuna, investorların tərkibinə, texnoparkın vəzifə və məqsədlərinin reallaşdırılması mexanizmlərinə diqqət yetirilməlidir. Bu prosesdə həmçinin texnoparkların yaradılmasıyla bağlı normativ sənədlər, vergi və gömrük güzəştləri, texnoparkların infrastruktur xüsusiyyətləri, texnoparkların elmi-innovativ və tədris fəaliyyət göstəriciləri də nəzərə alınmalıdır.

İKT-texnoparkların idarə olunmasını həyata keçirən struktur element - idarəedici şirkət (İŞ) texnoparkın cari və strateji idarəciliyini yerinə yetirir. Bundan başqa biznes rezidentlərinin inkişafına yardım edir və onlara biznes xidməti göstərir[5,6,7].

Təşkilati və idarəetmə formasından asılı olmayaraq, effektiv fəaliyyət göstərən texnopark regionun iqtisadiyyatına aşağıda qeyd edilənlərin hesabına xüsusi təsir göstərə bilər:

- İqtisadi regionun stimullaşdırılması;
- İqtisadi inkişafı möhkəmləndirən və dayanıqlılığını təmin edən yerli iqtisadiyyatın diversifikasiyası;
- Kiçik və orta biznesin inkişafına dəstək;
- Yerli büdcənin gəlirlərinin artırılması.

Azərbaycanda İKT sektoru əsasən xidmət təklif etdiyindən məhsul innovasiyası içərisində kiçik və orta müəssisələrin yeni və əhəmiyyətli şəkildə təkmilləşdirilmiş xidmətləri daha yüksək paya malikdir (80%). Demək olar ki, müəssisələrin tətbiq

etdiyi proses innovasiyası hamısında bərabər səviyyədədir (60%). Müəssisələrdə tətbiq olunan təşkilati innovasiyalar müxtəlif səviyyələrdədir, lakin başqa müəssisələr və ictimai institutlarla xarici əlaqələrin təşkilinin yeni metodlarından zəif şəkildə istifadə olunmuşdur. Müəssisələrdə tətbiq olunan marketing innovasiyaların araşdırılmasından aydın olur ki, bu tip innovasiya kiçik və orta müəssisələrdə daha yüksək olmuşdur.

Beləliklə, müəssisələr fərdi, şərikli (tam ortaqlı), payçı və şərikli (kommandit ortaqlıqlar), məhdud məsuliyyətli müəssisələr, əlavə məsuliyyətli müəssisə və səhmdar cəmiyyəti kimi təşkilati-hüquqi formalarda yaradıla bilər. Fərdi müəssisə bir şəxs tərəfindən yaradılan tam ortaqlıqdır.

Fərdi müəssisə – sahibkarlıq fəaliyyətinin ən klassik formalarından biridir. Belə müəssisələr adətən bir şəxsin mülkiyyəti əsasında təşkil olunur. Bununla yanaşı belə müəssisələr başqa mülkiyyətlərə məxsus olan müəssisələrin satın alınması yolu ilə də yaradıla bilər. Bu tip müəssisələrin idarə olunması, adətən, sahibkarın özü tərəfindən həyata keçirilir. Bir sıra hallarda sahibkar öz müəssisəsinin idarə olunmasını menecerlərə həvalə edə bilər, lakin belə halda da müəssisənin fəaliyyəti üzərində ümumi nəzarət sahibkarın ixtiyarında qalır. Fərdi müəssisələrin sahibkarlıq sahəsində geniş yayılması onun bir sıra üstünlükləri ilə bağlıdır. Bu üstünlüklərə aşağıdakılar aid edilir [8]:

- təşkilinin sadəliyi;
- fəaliyyət azadlığı – sahibkar öz fəaliyyətilə bağlı olan bütün məsələlər üzrə qərar qəbul edilməsində tam azaddır (fəaliyyət növünün və onun həcmnin müəyyən edilməsində, tərəf müqabillərinin seçilməsində və s.);
- güclü iqtisadi motivin olması – xalis mənfəətin tamamilə sahibkara çatması.

Qeyd edilən üstünlüklərlə yanaşı, fərdi müəssisələrin əsas çatışmayan cəhəti müəssisənin öhdəliklərinə görə onun sahibinin öz (ailə üzvlərinin) əmlakı ilə məsuliyyət daşmasıdır. Əgər müəssisə öz əmlakı ilə öhdəliklərini yerinə yetirə bilmirsə, onda bu öhdəliklər mülkiyyətçinin əmlakı hesabına ödənilir. Aydındır ki, bu cür məsuliyyət sahibkarı yüksək riskli səviyyədə saxlayır.

Şərikli (tam ortaqlı) müəssisə ən azı iki fiziki və ya hüquqi şəxslər tərəfindən müqavilə əsasında təsis edilir. Şəriklər müəssisənin öhdəliklərinin yerinə yetirilməsinə görə bütün əmlakları ilə məsuliyyət daşıyırlar. Əgər fəaliyyət göstərən müəssisəyə sonradan hər hansı başqa bir şərik daxil olarsa, bu halda o, digər şəriklər kimi müəssisənin əvvəlki borclarına görə də bütün əmlakı ilə məsuliyyət daşmalı olur. Eyni zamanda müəssisədən çıxan şərik həmin vaxta kimi müəssisənin fəaliyyəti nəticəsində yaranmış borclara görə digər iştirakçılarla birlikdə bütün əmlakı ilə məsuliyyət daşıyır. Şəriklərdən biri müəssisədən çıxdıqda öz payını geri almaq hüququna malikdir. Şəriklərin razılığı ilə həmin pay müəssisənin şəriklərinə və ya kənar şəxslərə satıla, verilə bilər. Müəssisənin şərikləri payın alınmasında üstün hüquqlara malikdirlər. Pay satılmadığı halda müəssisənin nizamnamə fondunun həcmi onun məbləğinə uyğun olaraq azaldılır. Tərəfdaşlardan birinin şərikli müəssisəni müəyyən öhdəliklərlə yükləməsi ehtimalı böyük olduğu üçün, şəriklərin düzgün seçilməsi çox vacibdir. Bir çox hallarda şərikli müəssisə haqqında rəsmi sənəd və ya formal razılaşma olur ki, bu da tərəflərdən hər birinin səlahiyyətlərini, mənfəətin bölüşdürülməsini, tərəfdaşlar tərəfindən müəssisəyə qoyulan kapitalın ümumi məbləğini, yeni şəriklərin cəlb olunmasını və tərəfdaşlardan hər hansının müxtəlif səbəblərdən şərikli müəssisədən çıxdıqda onun yenidən qeydiyyatı qaydalarını müəyyən edir [8].

Hüquqi cəhətdən şəriklərdən biri müəssisədən çıxdıqda, bu, adətən şərik müəssisənin ləğv olunması ilə nəticələnir. Çünki belə halda bütün məsələləri tənzimləmək və şərikli müəssisəni bərpa etmək kifayət qədər çətinidir. Bu səbəbdən də şərikli müəssisə sahibkarlıq fəaliyyətinin səmərəli təşkili formalarından deyildir. Digər tərəfdən, bu tip müəssisələrdə qərarların qəbulu çətin bir proseduradır. Əgər şərikli müəssisə haqqındakı müqavilədə başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, vacib qərarlar səs çoxluğu ilə qəbul edilməlidir. Daha az əhəmiyyətli məsələlər üzrə müəssisənin fəaliyyəti bəzi tərəfdaşlar tərəfindən həyata keçirilə bilər, lakin bu barədə digər tərəfdaşlara məlumat verməlidir. Bu və ya digər tərəfdaşın hüquqları onlar arasında bağlanmış rəsmi və ya qeyri-rəsmi müqavilə əsasında dəyişə bilər [8].

Şərikli (tam ortaqlı) müəssisədə olan yuxarıda qeyd olunan çatışmazlıqlar onun daha təkmilləşmiş forması olan payçı və şərikli (komandit ortaqlıqlar) müəssisə formasında aradan qaldırılır. Belə müəssisələr həm şərikin (şəriklərin), həm də payçının (payçıların) vəsaiti əsasında formalaşır. Bir qayda olaraq, şərik müəssisənin öhdəliklərinə və borclarına görə özünün bütün əmlakı ilə payçı isə yalnız müəssisəyə verdiyi pay həcmində məsuliyyət daşıyır [8].

Payçı və şərikli müəssisələrdə idarəetmə, əsasən, şəriklər tərəfindən həyata keçirilir. Payçıların isə idarəetmədə və təsərrüfat fəaliyyətinin aparılmasında iştirak etmək, şəriklərin bu sahədəki fəaliyyətlərinə qarışmaq hüququ yoxdur. Payçı əldə edilən mənfəətin bir hissəsini qoyduqları paya uyğun olaraq və təsis müqaviləsində nəzərdə tutulmuş qaydada almaq, ortaqlığın hesabat sənədləri ilə tanış olmaq, maliyyə ilinin sonunda ortaqlıqdan çıxmaq və təsis müqaviləsində nəzərdə tutulmuş qaydada qoyduğu payı geri almaq hüquqlarına malikdir [8].

Məhdud məsuliyyətli müəssisə bir və ya bir neçə fiziki və (və ya) hüquqi şəxs tərəfindən yaradılan, Nizamnamə fondu təsis müqaviləsi ilə müəyyən edilən həcmdə paylara bölünən müəssisədir. Müəssisənin təsisçiləri onun öhdəliklərinə görə ancaq nizamnamə fonduna qoyduqları payları həcmində məsuliyyət daşıyırlar. Təsisçi müəssisədən çıxdıqda öz payını geri alır.

Məhdud məsuliyyətli müəssisə öz öhdəliklərinə görə ona məxsus olan bütün əmlakı ilə cavabdehdir və öz təsisçilərinin üçüncü şəxslər qarşısında öhdəliklərinə görə cavabdeh deyildir.

Müəssisənin təsisçisi öz payını satarkən, digər təsisçilər bu payı almaq üçün üstün hüquqlara malik olurlar. Belə ki, öz payını və onun bir hissəsini satmaq istəyən təsisçi bu haqda məhdud məsuliyyətli müəssisənin icra orqanını məlumatlandırmalıdır. Müəssisənin icra orqanının təsisçidən öz payını satışa çıxarılması haqqında məlumat aldıqdan sonra yeddi gün ərzində bu barədə müəssisənin bütün təsisçilərinə xəbər verməlidir. Üstün satınalma hüququndan istifadə etmək arzusunda olan müəssisənin təsisçisi satışa təqdim olunan payın hansı hissəsini əldə etməyə hazır olduğunu yeddi gün ərzində müəssisənin icra orqanına

bildirməlidir. Əgər payın satışa çıxarılması haqqında məlumatın müəssisənin icra orqanına göndərilməsi anından etibarən bir ay müddətində pay və ya onun bir hissəsi müəssisənin təsisçiləri tərəfindən üstün hüquqdan istifadə edilməsi qaydasında alınmazsa, onda təsisçisi öz payını və ya onun bir hissəsini üçüncü şəxsə satmaq hüququna malikdir [8].

Müəssisənin illik və ya rüblük fəaliyyəti nəticəsində əldə edilmiş xalis mənfəətin təsisçilər arasında bölüşdürülməsi ümumi yığıncağın qərarı ilə həyata keçirilir. Ümumi yığıncağın xalis mənfəətin təsisçilər arasında tamamilə və ya bir hissəsinin bölüşdürülməməsi haqqında qərar qəbul etmək hüququ vardır.

1.2. Müasir texnologiyaların idarəetmədə və innovativ inkişafda rolu

Müasir dövrdə innovasiyalar iqtisadiyyatda sabit iqtisadi artımın təminatçısıdır. Innovasiya tipli inkişafın əsasını yeniliklərin məqsədyönlü axtarışı və tətbiqi təşkil edir. Bu, texnoloji irəliləyiş cəmiyyətin rifah halını yüksəltməyə imkan verir.

“Innovasiya” anlayışı latın dilində “innovato” sözündən götürülmüş, XIX əsrdən istifadə olunmasına baxmayaraq, əsasən Yozef Şumpeterin “The Theory of Economic Development” (1934) əsərində işlədilərək geniş elmi dövriyyəyə daxil olmuşdur. Bununla belə, innovasiya ilə əlaqədar əsas anlayışlar hələ də fərqli şərh olunur. “Innovasiya fəaliyyəti-insan kollektivinin yeni elmi biliklər, ideyalar, kəşflər və ixtiralar, həmçinin mövcud və sınaqdan keçirilmiş elmi texnologiya, sistem və avadanlıqların istifadəsi və tətbiqi əsasında innovasiyaların tam həcmdə ictimai realizəsinə yönəldilmiş sistemli fəaliyyət növüdür”.

Müasir bazar münasibətləri şəraitində rəqabət amili iqtisadi fəaliyyətin miqyası və tempini şərtləndirən mühüm amillərdən biridir. Bazarda mövqe qazanmağın ənənəvi imkanlarının tükəndiyi şəraitdə, bu və ya digər iştirakçı alternativ (yeni) yollar axtarışına üstünlük verir. Bu yol, bir qayda olaraq riskli məsrəfli və uzundur. Odur ki, innovasiyalı inkişaf yoluna üstünlük verilməsi, geniş araşdırmalar və kompleks təhlillər tələb edir.

Açıq ensiklopediyada göstərildiyi kimi “innovasiya - yüksək səmərəliliyə malik yeniliyin tətbiqi, insanın intellektual fəaliyyətinin, kəşfinin, ixtirasının son nəticəsidir. Innovasiya fəaliyyətinin nəticəsi yeni və ya təkmilləşdirilmiş məhsul (iş, xidmət), texnoloji proses, həmçinin ictimai münasibətlərin müxtəlif sahələrində təşkilati-texniki, maliyyə-iqtisadi və digər hallar hesab edilir. Innovasiya fəaliyyəti iqtisadi inkişafı və rəqabətliliyi təmin etmək üçün yeni ideyaların, elmi biliklərin, texnologiya və məhsulların müxtəlif istehsal və idarəetmə sahələrinə tətbiq edilməsidir”.

Deməli, innovasiyaya innovasiya fəaliyyətinin nəticəsi kimi yanaşma, ona iqtisadi səmərəlilik və rəqabət qabiliyyəti meyarları ilə münasibət bildirməyə imkan verir. Mövcud elmi texnologiyaların və avadanlıqların yaradıcı istifadəsi, innovasiyaların ictimai müstəvidə gerçəkləşdirilməsinə imkan verirsə, bunu, innovasiya fəaliyyəti hesab etmək olar. Bununla belə, innovasiya fəaliyyətinin səciyyələndirilməsinə sadələşdirilmiş yanaşma, heç də həmişə yolverilən deyildir. Məsələ ondadır ki, innovasiya fəaliyyəti mürəkkəb, çoxsaylı amillərin təsiri altında formalaşan və böyük sayda subyektlərin birbaşa və ya dolayı yolla iştirak etdiyi fəaliyyət növüdür. Həmin fəaliyyətə hazırlıq dövrü, onun bilavasitə həyata keçirilməsindən xeyli uzun müddət və vəsait tələb edə bilər.

Innovasiyanın əsas xassələri qismində, bir çox tədqiqatlarda elmi-texniki yenilik, istehsalda tətbiq və kommersiyalaşma (gəlir gətirmə) qabiliyyəti qəbul olunur. “Bu məsələyə kommersiya aspektindən yanaşdıqda, innovasiya – bazarın tələbləri vasitəsilə dərk edilən iqtisadi zərurət kimi müəyyənləşdirilir. Burada iki məqama – innovasiyanın, ixtiranın və tədqiqatların yeni, texniki cəhətdən mükəmməl sənaye məhsulları şəklində, əmək vasitələri və əmək alətləri, texnologiyalar və istehsalın təşkil edilməsi şəklində “maddiləşməsi” və onları gəlir mənbəyinə çevirən kommersiyalaşmaya xüsusi fikir verməliyik”.

Bu mövqe ilə razılaşmaqla yanaşı qeyd edək ki, innovasiya fəaliyyətinin, sözün həqiqi mənasında bazar yönümlü olması, onun maliyyə təminatının mühüm şərtidir. Buna səbəb innovasiya fəaliyyətinin real, başqa sözlə gəlir gətirən nəticələrin əldə olunmasına sərf olunan müddət nə qədər az olursa, həmin fəaliyyət genişləndirilməsi

üçün maliyyə mənbələrinin tapılması, onların innovasiyalarının və investisiyalarının maliyyələşdirilməsinə cəlb edilməsi də, bir o qədər asan olar.

İnnovasiya fəaliyyəti iqtisadi proseslərin idarə edilməsinə qeyri-ənənəvi, daha mütərəqqi yanaşmaları əhatə edir. Elmi ideyaların kommersiyalaşması, ilkin yanaşmada idarəetmə sahəsində daha cəlbədicə görünür. Bununla belə, idarəetmənin praktiki təkmilləşdirilməsində, o cümlədən idarəetmə obyektində dəyişikliklərə innovasiyalı yanaşmalar, böyük vəsait və vaxt sərfi ilə müşayiət olunur. Belə ki, idarəetmə obyektinin dəyişdirilməsi məsələsi perspektivli istiqamətlərin müəyyənəşdirilməsini, iqtisadi-texnoloji, ekoloji, sosial və digər aspektlərdə əsaslandırılmasını tələb edir.

“İnnovasiyanın məqsədi-idarəetmə obyektini dəyişməkdir, yeni elmi, texniki, iqtisadi və sosial effekt əldə etməkdir. İnnovasiya yeni və ya təkmilləşdirilmiş məhsul (xidmət), texnika, texnologiya, istehsalın və idarəetmənin təşkili şəklində təəcəssüm etmiş və müxtəlif effektlər verən elmi biliklərin kommersiyalaşdırılması kimi qiymətləndirilir”.

İntensiv inkişaf şəraitində innovasiya elementlərinin güclənməsi, artım (ənənəvi) iqtisadiyyatının müasir dövrdə xarakterik xüsusiyyətlərindən biridir. Odur ki, innovasiyalı-intensiv inkişafın iqtisadi problemləri aktualılığı ilə fərqlənir. Bununla belə, hazırda artım iqtisadiyyatının yaratdığı ekoloji problemlərin aradan qaldırılmasına və ya yumşaldılmasına yönəlmiş innovasiya fəaliyyətinin səciyyələndirilməsi məsələlərinə də diqqət artırılmalı, həm nəzəri, həm də metodoloji-praktik aspektlərə qarşılıqlı asılılığı nəzərdə tutan vahid kontekstdə araşdırmalar aparılmalıdır.

İnnovativ strukturların, o cümlədən texnoparkların idarəçiliyi üçün müvafiq idarəetmə sistemi yaradılmalıdır. Bu sistem texnoparkların təşkilati-iqtisadi strukturuna, eləcə də, məqsəd və vəzifələrinə müvafiq olaraq formalaşdırılmalıdır[9,10].

İdarəetmə sisteminin funksiyaları məzmununa görə uçot, analiz, planlaşdırma, təşkilətmə, proqnozlaşdırma, əlaqələndirmə, nəzarət kimi əsas funksiyaları özündə birləşdirir.

İKT-texnoparkın fəaliyyətinin təşkili üzrə xarici təcrübənin öyrənilməsi və təhlili nəticəsində onun idarə edilməsi sisteminin aşağıdakı funksiyalarını göstərmək olar:

- rezident-şirkətlərin fəaliyyəti üçün əlverişli şərait yaratmaq məqsədilə texnoparkın mülkiyyət kompleksinin idarə edilməsi;
- zəruri kompleks xidmətlər göstərilməsi hesabına kiçik innovasiya müəssisələrinin dəstəklənməsi sisteminin formalaşdırılması;
- texnoparka daxil olan innovasiya müəssisələrinə güzəştli şərtlərlə elmi-tədqiqat və təcrübə-konstruktor işlərinin yerinə yetirilməsi üçün laboratoriya və eksperimental-istehsal sahələrinin təqdim olunması yolu ilə biznes şəraitinin yaradılmasının ilkin şərtlərinin yaxşılaşdırılması;
- kiçik innovasiya müəssisələrinin yaradılmasına bütün növ konsalting, mühəndis xidmətləri göstərməklə yardım, kiçik müəssisələrin qeydiyyatdan keçirilməsinə kömək və məhsulun sertifikatlaşdırılmasına hüquqi yardım;
- innovasiya müəssisələrinin idarəçiliyinin həyata keçirilməsi;
- texniki, texnoloji, informasiya və digər xidmətlərin təqdim edilməsi;
- texnopark rezidentlərinə güzəştli imtiyazlar üzrə innovasiya sifarişlərinin və investisiya layihələrinin hazırlanması üzrə yardım;
- texnoparkın fəaliyyət istiqamətləri üzrə bazarların tədqiqinin aparılması, əlaqədar müəssisələrə marketinq xidmətləri göstərilməsi;
- səmərəli innovasiyalı məhsulun üzə çıxarılması, seçimi və istehsalda tətbiqinə qədər onların müşayiət olunması;
- innovasiya biznesinin inkişafı və elmtutumlu istehsalın yaradılması üçün investisiyaların cəlb olunmasına yardım;
- innovasiya layihələri çərçivəsində müqavilə işlərinin yerinə yetirilməsi; texnopark rezidentlərinin milli və regional proqramlara cəlb edilməsi;

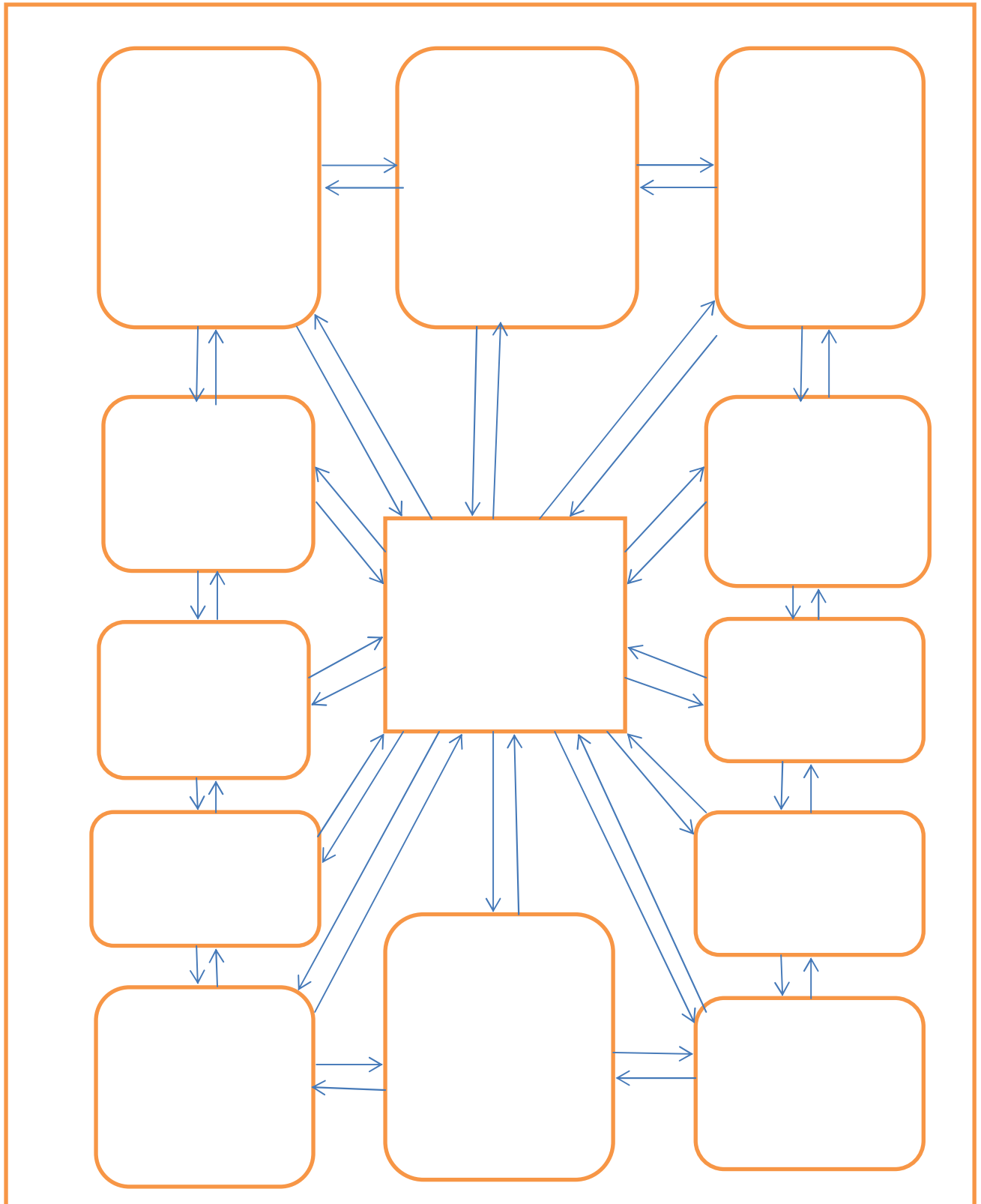
- müəssisə rezidentlərinin regional, ölkə və xarici bazarlarda kompleks dəstəklənməsi;
- texnoparkın sosial məqsədlərinin həyata keçirilməsi;
- elm-təhsil-istehsal əlaqələrinin səmərəli təşkilinə nail olmaq;
- müasir informasiya infrastrukturunu yaratmaq;
- qərar qəbuletməyə dəstək məqsədilə intellektual informasiya sistemi işləmək.

İdarəetmə funksiyalarının kompleks xarakter daşması bir daha təsdiq edir ki, onların yerinə yetirilməsi üçün müasir elmi-texniki nailiyyətlərə, metodlara əsaslanan idarəetmə sistemi və müvafiq reallaşma mexanizmləri yaradılmalıdır. Bu sistem aşağıdakılara imkan yaradır[3]:

- 1) İKT-texnoparkın cari vəziyyətinin və onun fəaliyyətinin səmərəliliyinin müəyyən edilməsi;
- 2) tədqiq olunan dövr üçün İKT-texnoparkın əsas elementlərinin inkişafında tendensiyaların və qanunauyğunluqların müəyyənləşdirilməsi;
- 3) İKT-texnoparkın fəaliyyətinin səmərəliliyinə təsir edən faktorların seçilməsi;
- 4) İKT-texnoparkın səmərəliliyinin yüksəlməsinə kömək edən daxili potensialın və xarici mühit imkanlarının aşkarlanması;
- 5) İKT-texnoparkda balanslaşdırılmış göstəricilər konsepsiyasına əsaslanan səmərəlilik strategiyasının tətbiqi şərtlərinin müəyyənləşdirilməsi.

İKT-texnoparkın fəaliyyətini idarə edərkən əvvəlcədən xüsusi konseptual modelin işlənilməsinə ehtiyac duyulur. Bunun üçün müasir elmi-texnoloji və innovativ yanaşma, həmçinin texnologiyalardan istifadə etmək vacibdir (Şəkil 1.)

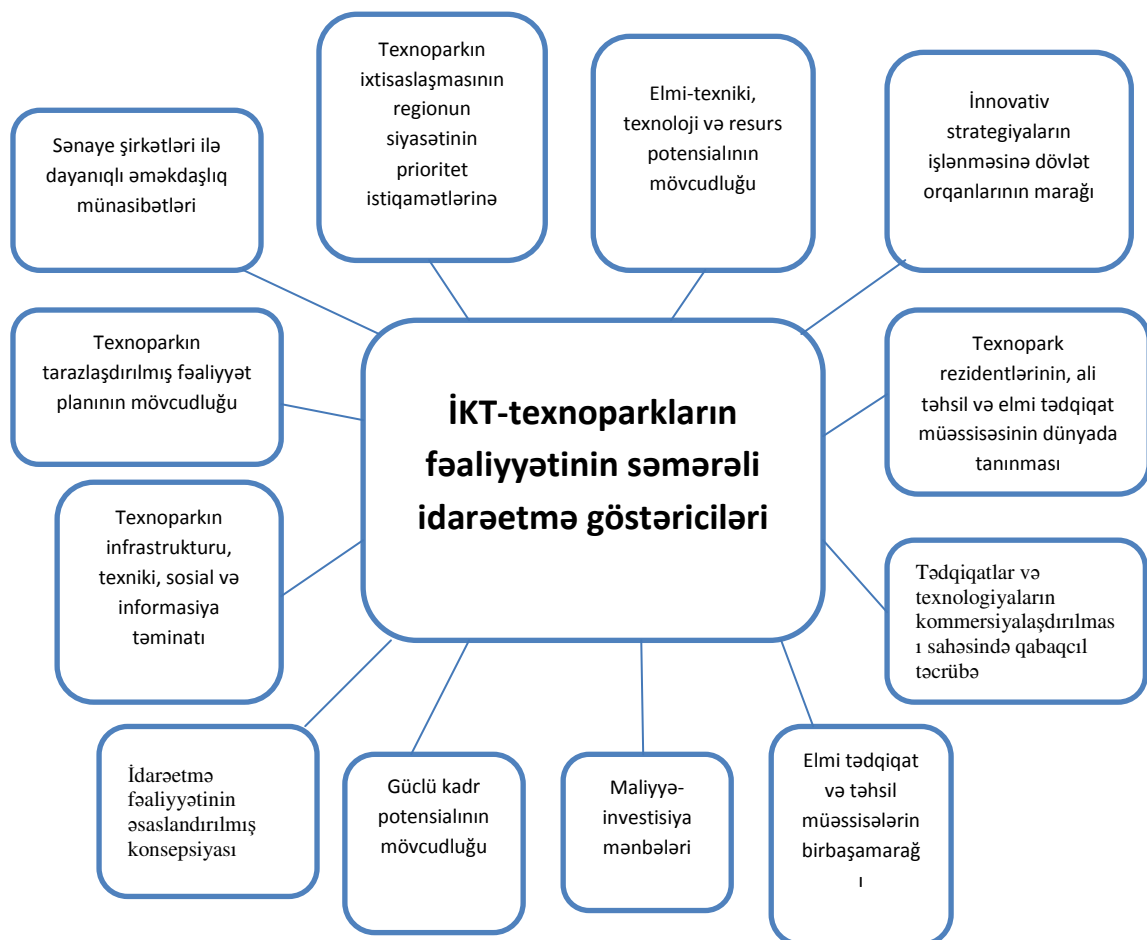
Belə konseptual model rezidentlərin elmtutumlu biznesinin generasiyası hesabına innovasiya proseslərini aktivləşdirməyə imkan verir və iqtisadiyyatın bir subyekti kimi texnopark strukturunun fəaliyyətinin yüksək səmərəliliyinə nail olmağı təmin edir. Bu model, ümumi halda, texnoparkın sosial-iqtisadi məqsədlərinin, idarəetmə sisteminin, innovasiya-investisiya layihələrinin tələblərinin, elmi-tədqiqat işlərinin nəticələrinin kommersiyalaşdırılması mexanizmlərinin, iştirakçı elementlərin və istehsalın təşkili prinsiplərinin harmonik birləşdirilməsidir [16].

Şəkil 1. İKT-texnoparkların idarə edilməsinin konseptual modeli

İKT-texnoparkın idarəetmə missiyası bazarın tələbinə uyğun yüksək keyfiyyətli innovasiya məhsulunun və xidmətlərin istehsalında elmi-texniki və texnoloji nailiyyətlərin hazırlanmasını və tətbiqini sürətləndirmək məqsədilə “elm–təhsil–biznes” integrallaşdırılmış üçlüyünün formalaşması üçün şəraitin yaradılmasından ibarətdir. Bu missiyanın xarici mühit parametrlərinin qiymətləndirilməsini nəzərə almaq lazımdır[11,12] :

- 1) regionun elmi və tədqiqat potensialı;
- 2) elmi-tədqiqat müəssisələrinin və ali məktəblərin innovasiya aktivliyi;
- 3) regional sosial-iqtisadi inkişafın prioritetləri;
- 4) regionda sərbəst investisiya resurslarının və potensial strateji investorların olması;
- 5) istehsal infrastrukturunun vəziyyəti

Şəkil 2. İKT-texnoparkların səmərəli fəaliyyətinin idarəetmə əlamətləri

İKT-texnoparkların mövcud olan fəaliyyət təcrübəsinin sistemləşdirilməsi əsasında onun uğurlu idarəetmə fəaliyyətinin əlamətlərini sxematik olaraq Şəkil 2-dəki kimi göstərmək olar. Qeyd edilən göstəricilər texnoparkların fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi üzrə metodologiyanın praktiki əsaslarını təşkil edir.

Prinsipcə, İKT-texnoparkın formalaşmasında təsisçi qismində istənilən təşkilat və fiziki şəxslər çıxış edə bilər. Lakin real praktikada təsisçilərin aşağıdakı əsas qruplarını göstərmək olar:

- öz xüsusi tədqiqatlarının və işlərinin nəticələrinin kommersiyalaşdırılması məqsədilə texnopark yaradan tədqiqat müəssisələri;
- elmtutumlu müəssisələrin dəstəklənməsi infrastrukturunun inkişafını təmin edən yerli və regional hakimiyyət orqanları;
- texnopark bazası əsasında biznesdə vəcür strategiyanın inkişafı üçün zəmin yaradan xüsusi şirkətlər.

Şəkil 3. İKT-texnoparkın idarə edilməsi problemləri

Aparılan təhlil və araşdırmalara əsasən, İKT-texnoparkın idarə edilməsi üzrə mövcud olan problemləri Şəkil 3-dəki kimi qruplaşdırmaq olar[4,5]

İnkişafın planlaşdırılması üzrə problemlər:

- 1) texnoparkın idarə olunmasında vahid aparatın olmaması;
- 2) texnoparkın idarə olunmasının vəzifə və funksiyasının, məqsədlərinin, prioritetlərinin kifayət qədər əsaslandırılmamış seçimi;
- 3) texnoparkın idarəetmə fəaliyyətinin qeyri-səmərəli strateji planlaşdırılması;
- 4) texnoparkın idarə edilməsi işinin kifayət qədər qiymətləndirilməməsi;
- 5) investorlar üçün cəlbediciliyin olmaması və əlverişsiz şərait.

Fəaliyyətin təşkili üzrə problemlər:

- 1) texnoparkın formalaşmasının və inkişafının metodiki və normativ-hüquqi təminatının qeyri-mükəmməlliyi;
- 2) mərkəzi və regional hakimiyyət orqanları arasında qarşılıqlı əlaqə sisteminin yaxşı olmaması;
- 3) texnoparkın infrastrukturunun kifayət qədər maliyyələşməməsi, yaranma mərhələsində layihənin yüksək xərci;
- 4) texnoparkın rezidentlərinin innovasiya məhsulunun praktikada tətbiqi və rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi üçün təşkilati-iqtisadi şəraitin olmaması;
- 5) investorların yüksək risklərlə bağlı marağının olmaması;
- 6) texnoparkın normal strukturlaşdırılmış infrastrukturunun olmaması;

Fəaliyyətin motivasiyası üzrə problemlər:

- 1) texnopark brendi ilə əlaqədar təbliğat işinin zəifliyi;
- 2) müəllif hüquqlarının qorunması sisteminin mükəmməl olmaması;
- 3) elmi-tədqiqat işçilərinin, mütəxəssislərin zəif statusu;
- 4) rezidentlərin texniki və texnoloji istehsal yeniliyi üçün stimül və şəraitin olmaması;
- 5) texnopark rezidentlərinin innovasiya layihələrinin fundamental və tətbiqi tədqiqatlarının maliyyələşməsinin qeyri-dəqiq sistemi;
- 6) informasiya-texnoloji resurslara girişin qeyri-mükəmməl sistemi.

Dövlət nəzarəti üzrə problemlər:

- 1) qoyulmuş məqsədlərə, məsələlərə uyğunluğu üzə çıxarmaq məqsədilə texnoparkda sistemli şəkildə monitorinqin həyata keçirilməməsi;
- 2) dövlət əhəmiyyətli texnoparklarda innovasiya resurslarından istifadə üzrə nəzarət sisteminin səmərəsizliyi;
- 3) texnoparkın fəaliyyətinin idarə olunmasının səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin metodiki bazasının qeyri-mükəmməlliyi;
- 4) büdcədən maliyyələşən texnopark rezidentlərinin innovasiya layihələrinin nəticələrinin qiymətləndirilməsi sisteminin olmaması [16]

1.3. Bilik iqtisadiyyatının özəllikləri və inkişaf perspektivləri

Bilik iqtisadiyyatı” termini elmi dövriyyəyə avstroamerikalı mütəxəssis Frits Maxlup tərəfindən iqtisadiyyat sektorlarından birində tətbiq olunmuşdur. Hazırkı dövrdə bu terminlə yanaşı “İnnovasiya iqtisadiyyatı”, ”Yüksək texnologiyalı sivilizasiya”, ”Bilik cəmiyyəti”, ”İnformasiya cəmiyyəti”, “İnformasiya və biliklər cəmiyyəti” kimi terminlər geniş istifadə olunur. Nəzəri aspektdən yanaşmadan demək olar ki, ”Bilik iqtisadiyyatı” istehsalatın elə bir üsuldur ki, biliklərin istehsalı, yayılması, istifadəsi, generasiyasında böyük rol oynayan intellektual varlığın yaradılmasına təkan verir. Bilik iqtisadiyyatı biliyin bütün tip və növlərinin sistemli istifadəsinə zəmin yaradır.

Bilik iqtisadiyyatı, sənaye iqtisadiyyat və innovasiya iqtisadiyyatının yüksək mərhələsidir. Bilik iqtisadiyyatı məhz innovasiya xüsusiyyətilə fərqli bir iqtisadiyyatdır. İqtisadçılar çox vaxt bilik iqtisadiyyatının sinonimi kimi innovasiya iqtisadiyyatı termini işlədir. İnnovasiyalı bilik iqtisadiyyatının əsas infrastrukturunu aşağıdakılar daxildir[13]:

Bilik iqtisadiyyatı
Yüksək həyat keyfiyyətli effektiv dövlət institutları
Effektiv fundamental elm
Yüksək keyfiyyətli insan kapitalı
Biliyin istehsalı və yüksək texnologiyalar
İnformasiya və biliklər cəmiyyəti
Effektiv elmi - texniki vençur biznesi
Yüksək keyfiyyətli təhsil
İdeyaların realizasiyası və transferi infrastrukturu

Cədvəl 1. Bilik iqtisadiyyatının infrastrukturu

İnnovasiya layihələrinin realizasiyası, ekspertizasiyası yüksək həyat keyfiyyətli effektiv dövlət institutlarının əsas inkişaf istiqamətlərindəndir. Yüksək keyfiyyətli insan kapitalı bilik iqtisadiyyatının formalaşmasının və inkişafının əsas faktorlarındanıdır. Belə ki, son illər iqtisadi fəal əhalinin tərkibində ali təhsillilərin xüsusi çəkisi müntəzəm artmaqdadır. Müasir iqtisadiyyatın vəzifəsi informasiyanı əldə etmək, təkmilləşdirmək və təhlil etməkdən ibarət olan “bilik işçiləri” getdikcə çoxalır. Bu bir faktdır ki, son illər açılan iş yerlərinin 60 faizindən çoxu sırf informasiya ilə çalışmaqla bağlıdır, getdikcə daha çox iş sahələri və ixtisaslar yeni innovativ texnologiyalarla çalışmaqla bağlıdır. Hazırki dövrdə hər yeni gün, hər açılan səhər texnoloji konsepsiyaların inqilabi və kəşflərin meydana çıxması ilə yaddaşa yazılır.

Cəmiyyətin innovasiyalı inkişafı çərçivəsində istehsalat və təhsil innovasiyaları həyata keçirmək bacarığına malik peşəkar mütəxəssis hazırlığı tələb edir. Təhsil səviyyəsi, informasiya və innovativ texnologiyalarla işləmək bacarığı kimi insan

kapitalının mühüm keyfiyyətlərinin iqtisadi inkişafdakı artan əhəmiyyəti həm statistik məlumatlarla, həm də xüsusi araşdırmalarla təsdiqlənir.

Əsrin son IV rübündə texnologiyanın inkişafı insanların həyat tərzini və ünsiyyət üslubunu sürətlə dəyişdirdi. Amerikanın CNN telekanalına dəvət olunmuş ekspertlərin fikrincə hər bir ixtira, 25 ən yaxşı ixtira sırasına daxil edilmiş internet erasının yaranması kimi həyatımızı sürətlə dəyişdirmədi. Internetin yaranması ilə dünya informasiyanın necə yığılması, saxlanması, mübadiləsinin şahidi oldu.

1980-cı illərdə mobil telefon olmadığı bir vaxtda insanlar xarici ölkədə yaşayan qohumları ilə danışmaq üçün poçt məntəqələrinə gedir. Həmçinin onlara sovqat göndərmək, yaşlı insanlar əmək təqayüdlərini almaq üçün də poçt məntəqələrinə müraciət edirdilər. Musiqi yazmaq üçün qramplastinka ilə mağazalara üz tuturdu. İnsanlar maraq dairələrinə uyğun hər hansı bir kitabı, qəzet və jurnalları oxumaq üçün kitabxanalara gedirdilər. Bundan başqa, insanlar kommunal borclarını ödəmək üçün ödəniş məntəqələrində növbə gözləyirdilər. Lakin bu gün bütün bu işləri evdən çıxmayaq, internetin köməyi ilə etmək mümkündür. Internet texnologiyaları insanların həyatının ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir. Hazırkı dövrü internet texnologiyalarsız təsəvvür etmək mümkün deyil.

Hal hazırda Azərbaycanda 1 milyon Internet istifadəçisi var. Hər 100 nəfərin 12-si Internet istifadəçisidir, onların 69,9% kişi, 30,1% qadındır. İstifadəçilərin 36,4%-i yaşadığı evdə (mənzildə), 23,0%-i Internet klublarda, 19,8%-i iş yerində, 14,9%-i təhsil müəssisəsində, 2,1%-i kitabxanada, 3,8%-i isə digər yerlərdə Internet şəbəkəsinə qoşulmuşdur[14].

Amerikanın Corciya ştatının yeni texnologiyaları öyrənən New Media institutunun direktoru Skot Şampın sözlərinə görə “Uzun müddət insanlar hesab edirdi ki, informasiya əldə etmək üçün kitab mağazası və ya kitabxanalara getmək lazımdır. Lakin hazırkı dövrdə yeni mobil və simsiz texnologiyanın köməyi ilə istənilən bir informasiyanı asanlıqla əldə etmək mümkündür, bir sözlə, yaşadığımız dövrdə artıq informasiya insanların sputnikinə çevrilmişdir”[15] .

Hazırkı dövrdə texnoloji innovasiyanın inkişafı inanılmaz dərəcədə inkişaf edərək istehsal və təhsil sahələrində geniş vüsət almışdır. Bilik iqtisadiyyatında innovasiya texnologiyalarının formalaşması və inkişaf mexanizmləri üzrə tədqiqatçılar tərəfindən texnoloji innovasiyanın 25 növü əsas hesab olunur. Bunlar aşağıda sadalananlardır[15]:

TEKNOLOGİYALAR	
1. Simsiz	13. Peyk radio və televiziya
2. Hərbi	14. DNK analizi
3. Alternativ	15. Videooyunlar
4. Bio	16. Biometrika
5. Kompyuterlər	17. Enerji və suqoruyan
6. Lazerlər	18. Skan edən mikroskop
7. Gen	19. Batareyalar
8. Qlobal maliyyə	20. Spamla mübarizə
9. Prosessorlar	21. Məsafədən idarəetmə pultu
10. Rəqəmli	22. Canlıların klonlaşdırılması
11. Kosmos	23. Kompyuter modelləşdirmə
12. Optik dalğalı	24. Böyük dioqanallı ekran
25. Hava proqnozunu göstərən	

Cədvəl 2. İnnovasiya texnologiyalarının növləri

Hazırda sosial-iqtisadi sistemlərin idarə olunmasında bilik məhsulu olan innovasiya texnologiyalarından və geniş istifadə edilməsi məsələsi aktualdır. Bunun üçün nəhəng verilənlər həcmnin düzgün seçilməsi və sistemləşdirilməsi problemi aşkara çıxır. Bundan başqa bilik bir məhsuldur, onun ölçülməsi iki yanaşma ilə aparılır. Bunlardan biri biliyin istehsalına çəkilən xərclər, digəri isə satılan biliyin bazarda dəyəridir. Biliyin ölçülməsi indikatorlarına görə ön sırada ABŞ gedir[15].

Innovasiya texnologiyaları əsasında ölkə, region və müəssisələr üçün texniki, iqtisadi, sosial fiziki mühitdə imkanlar yaranır. Bunlarla yanaşı innovasiya texnologiyalarının istehsalı, istehsalat, təhsil, elm sferalarında tətbiqi və insanlar tərəfindən qəbul edilməsi üzrə sosial-iqtisadi problemlər də mövcuddur.

Dünyanın bir çox ölkələri bu problemləri aradan qaldırmaq məqsədilə uzunmüddətli strateji planlar işləyib hazırlayır.

Xarici təcrübə: Rusiya federasiyası, federal inkişaf strategiyasını, Sibir əyalətinin 2020-ci ilə sosial-iqtisadi inkişafını, həmçinin Baltik və uzaq şərq ölkələrinin 2025-ə qədər sosial-iqtisadi inkişafı layihələrinin mövqeyini, “İşgüzar Rusiya” “Strategiya 2020” “İrkutsk vilayətinin sosial-iqtisadi inkişafı-2020” konsepsiyalardan ibarət sosial-iqtisadi inkişafın strateji planlaşdırma sənədlər sistemini hazırlamışdır. Eyni zamanda innovasiya məhsulları texnologiyaları və xidmətləri reestri yaradılmış və funksiyası müəyyənləşdirilmişdir [18].

Belorusiya respublikası 2020-cu ilədək innovasiyanın inkişafı üzrə milli konsepsiya qəbul etmişdir. Konsepsiyada UDM 2001-ci ildən hesablanaraq, 2020-ci ilə qədər 60% -dək artacağı proqnozlaşdırılır[18].

Qazaxstan respublikası 2030-cu ilədək innovasiyanın inkişafı üzrə konsepsiya qəbul etmişdir.

Azərbaycan başqa sahələrdə olduğu kimi biliklər iqtisadiyyatının formalaşmasında və bərqərar olmasında da uğurlar qazanmağa şanslı bir ölkədir.

Hazırda Azərbaycan yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoyur. Bu mərhələnin əsas hədəfi çoxşaxəli, səmərəli və innovasiya yönümlü iqtisadiyyatın formalaşdırılması, sosial sahədə önləyici inkişaf trendinin təmin olunması və əhəlinin rifahının layiqli, qabaqcıl beynəlxalq standartlara uyğun səviyyəyə çatdırılması, habelə elmin, mədəniyyətin inkişafında, ictimai həyatın bütün istiqamətlərində yeni nailiyyətlərin əldə olunmasıdır.

Hazırkı dövrdə ölkəmizin inkişaf modeli qabaqcıl ölkələrin inkişaf tendensiyalarına uyğunlaşmaqdadır. Eyni zamanda elm və texnologiyanın inkişafının,

qabaqcıl innovasiya sisteminin nəzəri, metodoloji və tətbiqi elmi əsaslar üzərində formalaşdırılması, dövlət siyasətinin strateji məqsədləri sırasına daxil edilmişdir.

Qabaqcıl dünya təcrübəsindən istifadə etməklə Azərbaycanda informasiya cəmiyyətinin tələblərinə uyğun olaraq yeni bilik və texnologiyaların istifadəsini, mənimsənilməsini və yayılmasını təmin edən milli innovasiya sisteminin formalaşdırılması prosesi qarşıdakı illərdə tamamlanacaqdır [19].

Bundan başqa, 2013-cü ilin 21 fevral tarixində Bakıda IBM şirkətinin Rusiya və MDB üzrə nümayəndəliyinin təşkilatçılığı ilə «İnkişafın və islahatın müasir perspektivləri: İnnovasiyalar mövzusunda keçirilən forum da ölkəmizin innovasiya texnologiyalarının tətbiqinə marağının daha bir nümunəsidir.

Forumda IBM şirkətinin satış üzrə rəhbəri Sergey Tabulin şirkətin fəaliyyəti barədə ətraflı məlumat verib və bildirib ki, 2012-ci ildə şirkətin gəlirləri 104,5 mlrd. ABŞ dolları, mənfəəti 16,6 mlrd. ABŞ dolları, “BRHÇ” (Braziliya, Rusiya, Hindistan və Çin) ölkələrində gəlirlərin artımı 7% -ni təşkil edib. S.Tabulin IBM gələcək planlarından söz açaraq qeyd edib ki, 2015-ci ildə şirkətin inkişaf edən ölkələrdə biznesinin inkişaf payının 30%-ə çatacağı gözlənilir və bu ölkələr sırasına Azərbaycan da daxildir[20].

Azərbaycan yeni texnologiyaların tətbiqindən geniş istifadə edir. Nümunə olaraq 2013-cü ilin fevral ayının əvvəlində orbitə buraxılmış peyki göstərmək olar, yaxın gələcəkdə MDB, Asiya, Yaxın Şərq, Afrika regionlarına yönəldiləcək.

II FƏSİL. TEXNOPARKLARIN FORMALAŞMASININ VƏ İNKİŞAFININ

TƏHLİLİ

2.1. Texnoparkların istehsal fəaliyyətinin analizi

İnkişaf etmiş ölkələrdə innovasiyanı bilik sahəsindən istehsalata ötürən təşkilatlardan ən əsası olan texnoparklar təhsilin, elmin və istehsalın xüsusi integrasiya olunmuş formasıdır. İnnovasiya strukturu kimi İKT-texnoparklar yaradıldığı məqsədlərə müvafiq olaraq müxtəlif istiqamətlərdə, o cümlədən sənaye, nəqliyyat və s. sahələrdə ixtisaslaşırlar. Ölkə iqtisadiyyatında İKT sahəsinin innovasiya potensialı çox olduğuna görə ölkəmizdə İKT-texnoparkların yaradılmasına diqqət artırılmışdır. Texnoparklar məqsədlərinə və həll etdikləri məsələlərin müxtəlifliyinə görə fərqlənirlər [16].

Texnoparka daxil olan firmalar innovasiyaların inkişafının müxtəlif mərhələlərində ola bilərlər: tədqiqatlar apara, hazır məhsul buraxa, servis xidmətləri göstərə, vasitəçilik fəaliyyəti və s. ilə məşğul ola bilərlər. Texnoparklar həm yenicə işə başlayan şirkətləri, həm də öz istehsalını çoxdan qaydaya salmış firmaları özündə birləşdirə bilər. Onlar sahibkarlar üçün əlverişli iqtisadi mühiti formalaşdırmağa qadirdirlər. Texnoparklarda elmi-texnoloji və istehsal sahibkarlığının sabit inkişafını təmin etmək olar. Onların həm də yeni kiçik və orta müəssisələrin rəqabətqabiliyyətli, elm tutumlu məhsulun işlənilməsini, istehsalını, onun yerli və xarici bazarlara çatdırılmasını təmin etmək imkanları vardır.

İKT-texnoparklarda milli innovasiya sisteminin tərkib hissəsi olan, əsas parametrlərinə görə inkişaf etmiş ölkələrin innovasiya sistemində uyğun gələn elmi-tədqiqat sektoru fəaliyyət göstərir. Onlar həm sahibkarlıq sektoru ilə qarşılıqlı fəaliyyəti, həm də innovasiya sisteminin digər subyektləri ilə sırf üzvi əlaqəni təmin etməlidirlər. Bu istiqamətdə ölkədə vençur-innovasiya müəssisələrinin davamlı artımı təmin olunmalı, innovasiya-texnoloji mərkəzlər, texnologiya transferi mərkəzləri

kimi innovasiya strukturunun baza elementlərinin yaradılmasına diqqət artırılmalıdır [16].

Texnoparklar həm də inkubatorlar və texnopolislər kimi fəaliyyət göstərirlər. İKT texnoparklar müxtəlif innovasiya mühitinin yaradılmasına geniş imkanlar yaradır və aşağıdakı xidmətləri göstərirlər:

- Məlumat-informasiya xidməti
- Patent-lisenziya
- Hüquq xidməti
- Ekspertiza
- Biznes-planının və regional proqramların işlənilməsi
- Marketing xidməti
- İstehsal və innovasiya layihəsi üçün investisiya axtarışı
- İKT üzrə innovativ layihələrin işlənilməsi
- İKT üzrə elmi-texniki araşdırmaların aparılması
- Elmi-texniki işləmələrin xarici ölkələrin bazarlarına çıxarılması
- İdarəetmə və maliyyə üzrə məsləhətlərin verilməsi

İKT-texnoparkların fəaliyyətinin əsas istiqamətlərinə aşağıdakılar daxildir [16]:

-innovasiya sahibkarlığının inkişafı;

-iqtisadi artımın inkişafına, ən yaxşı elmi-texniki nailiyyətlərin mənimsənilməsinə və əhalinin yüksək həyat səviyyəsinin təminatına təşkilati, informasiya, iqtisadi, hüquqi yardım;

-innovasiya fəaliyyəti üçün maliyyə mənbələrinin axtarılması;

-xarici ölkələrdə elmi əlaqələrin genişlənməsi, elm, təhsil, mədəniyyət, ticarət sahələrində elmi texnopark strukturları ilə əməkdaşlıq, birgə müəssisələrin yaradılması;

-kadrların ixtisasının yüksəldilməsi üzrə tədbirlərin təşkili;

-ticarət və vasitəçilik fəaliyyətinin həyata keçirilməsi, elmi texnopark strukturu əməkdaşlarının və səhmdarlarının rifahı naminə xüsusi sosial infrastrukturun inkişafı

İKT-texnoparkın əsas fəaliyyəti alimlərin, mütəxəssislərin, ixtiraçıların elmi-tədqiqat, təcrübi-konstruktor işlərinin nəticələrinin, ixtira və kəşflərinin kommersiya əsasında həyata keçirilməsi üçün əlverişli şəraitin yaradılmasından ibarətdir.

İKT-texnoparkların yaradılması məqsədləri gəlirlərin cəlb edilməsinə, biznesin inkişafına, texnologiyaların ötürülməsinə, yeni iş yerlərinin yaradılmasına və s. yönəlməlidir. Formalaşma mərhələsində olan İKT-texnoparkların əsas məqsədləri aşağıdakılardan ibarətdir [16]:

- 1) regional iqtisadiyyatın innovativ inkişafı üçün zəruri şəraitin formalaşdırılması;
- 2) iqtisadi artımın stimullaşdırılması;
- 3) elmi nəticələrin, biliklərin və ixtiraların texnologiyalara və kommersiya məhsuluna çevrilməsi;
- 4) elmi-texniki potensialdan istifadənin intensivləşdirilməsi;
- 5) kiçik elmtutumlu müəssisələr vasitəsilə texnologiyaların istehsalə ötürülməsi;
- 6) elmtutumlu şirkətlərin formalaşması və onların bazarda təşəkkülü;
- 7) regionlarda qeyri-mütənasib inkişaf səviyyəsinin azaldılması;
- 8) yüksək texnologiyalar sahəsində elmi-texniki nailiyyətlərin sürətli tətbiqi;
- 9) birbaşa investisiyaların cəlb olunması;
- 10) dünya bazarında ölkənin iştirak səviyyəsinin yüksəldilməsi;
- 11) əhalinin sosial-iqtisadi rifah səviyyəsinin artırılması

İKT-texnoparkın əsas funksiyalarına isə aşağıdakıları aid etmək olar [16]:

- 1) elmi-tədqiqat və təcrübi-konstruktor işlərinin aparılması;
- 2) kiçik innovasiya şirkətlərinin formalaşdırılması;
- 3) yeni texnologiyaların mənimsənilməsi sahəsində müəssisələrə köməklik göstərilməsi;
- 4) yüksək texnologiya sahəsində kadrların hazırlanması;
- 5) yüksək ixtisaslı mütəxəssislər üçün yeni iş yerlərinin yaradılması;
- 6) ali məktəb müəssisələri (AMM), elmi tədqiqat institutları (ETİ) və sənaye arasında qarşılıqlı əlaqələrin formalaşdırılması;

7) AMM və ya ETİ üçün yeni gəlir mənbələrinin tapılması;

8) texnopark bazasında yeni yaradılmış elmtutumlu məhsulun istehsalı və onun yerli və xarici bazarlarda satışı

Müəssisənin istehsal xərclərinin öyrənilməsinə mənfəət və ona təsir edən amillərin müəyyənləşdirilməsi, vergi sistemi və qiymətin əmələgəlmə məsələlərinin və habelə rəqabət qabiliyyəti göstəricisi olan rentabelliyyənin tədrisi və təhlili zəruri hesab olunmuşdur [16].

Müəssisədə istehsal-təsərrüfat fəaliyyətinin həyata keçirilməsi məhdud miqdarda istehsal resurslarından istifadəyə dair qərarların qəbul edilməsi ilə əlaqədardır. Qərarların qəbulu səmərəlilik prinsipinə cavab verməli, müəssisənin fəaliyyətinə təsir göstərən bütün amilləri nəzərə almalı və qarşıya qoyulmuş məqsədlərə uyğun olmalıdır.

Müəssisədə istehsal-təsərrüfat fəaliyyəti ilə əlaqədar qərarların qəbul edilməsində üç amilin nəzərə alınması zəruridir:

- a) məqsədlər (məqsədlər sistemi)
- b) alternativlər (seçim imkanları)
- c) xarici mühitin şərtləri.

Müəssisənin istehsal-təsərrüfat fəaliyyətinin qarşısında duran məqsədlər, qərarların qəbul edilməsi ilə əldə olunması arzu edilən son nəticələri özündə əks etdirir.

Ümumiyyətlə fikrin məhdud mənasında müəssisənin yaradılmasının əsas məqsədi onun təsisçilərinin maddi maraqlarıdır, onların rifah halının yaxşılaşdırılmasıdır. Bu isə mənfəətin maksimumlaşdırılması ilə bağlı olduğundan, müəssisənin istehsal-təsərrüfat fəaliyyəti, bütün hallarda, həmin məqsədin reallaşdırılmasına yönəldilir. Elə buna görə də mənfəətin maksimumlaşdırılması xüsusi sahibkarlığın əsas hərəkətverici motividir, onun «lokomotividir» [8].

Əsas məqsədlə əlaqədar müəssisələrin qarşısında konkret vəzifələr qoyulur və bunlara aşağıdakılar aiddirlər:

- ən az xərclə daha yüksək iqtisadi nəticələr əldə etmək;

- buraxılacaq məhsulların keyfiyyətini mütəmadi olaraq yaxşılaşdırmaq və onun rəqabətqabiliyyətini artırmaq, yeni növ məhsulların hazırlanmasını və mənimsənilməsinə təmin etmək;

- əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsinə və fondveriminin artırılmasına nail olmaq;

- elmi cəhətdən əsaslandırılmış normativ və normaları işləyib hazırlamaq və ümumiyyətlə, normalaşdırma işlərini təkmilləşdirmək;

- istehlakçıların sifarişlərinin vaxtında və tələb olunan keyfiyyətdə yerinə yetirilməsini təmin etmək üçün zəruri təşkilati-texniki, iqtisadi və digər tədbirləri işləyib hazırlamaq və onları həyata keçirmək;

- müəssisənin rentabelli işləməsinə, material-enerji, əmək və maliyyə resurslarından səmərəli istifadə etməklə məhsulun (işin, xidmətin) maya dəyərinin aşağı salınmasına nail olmaq;

- əmək kollektivinin iş şəraitini yaxşılaşdırmaq və sosial qəbildən olan məsələlərin həlli üçün tədbirlər işləyib hazırlamaq və bunları realizə etmək və s.

Alternativlər qərar qəbul edən şəxsin qarşıya qoyulmuş məqsədləri reallaşdırmaq üçün sərbəst şəkildə seçə bildiyi, bir-birindən asılı olmayan tədbirlər variantlarını (problemin həlli variantlarını) əks etdirir. Müəssisənin seçim imkanlarını, əsasən, onun daxili mühiti müəyyən edir [8].

Müəssisənin daxili mühitini onun istehsal potensialı müəyyən edir. İstehsal potensialı yaradıcı xüsusiyyətə malik fəaliyyətlə məşğul olmaq üçün müəssisənin sərəncamında olan resursların məcmusudur. Bu resursların kəmiyyət və keyfiyyət parametrləri, həmçinin onların müvafiq nisbətdə qarşılıqlı inteqrasiyası müəssisənin istehsal imkanını müəyyən edir.

Müəssisənin istehsal potensialının əsas mahiyyəti yeni məhsulların yaradılması ilə müəyyən olunur, onun elementləri isə hazırlanan məhsulun tələblərinə məqsədəuyğun şəkildə uyğunlaşdırılmalıdır. İstehsal potensialı özünün bu təyinatını o vaxt yerinə yetirə bilər ki, onun elementlərinin tərkibi və xarakteristikası hazırlanan məhsulun parametrlərinə uyğun gəlsin və bununla müəyyən edilsin. Yalnız bu halda

istehsal potensialının bütün elementləri müəssisə qarşısında duran ümumi məqsədə xidmət edə bilər. Hər bir elementin yeri və funksiyası bütövlükdə elementlərin məcmusu qarşısında qoyulan tələblərlə müəyyən edilir və onun səfərbərlik səviyyəsini xarakterizə edir. Müəssisənin daxili mühitini kadrlar, istehsal vasitələri, informasiya və maliyyə vəsaitləri təşkil edir [8].

İnnovativ istehsalın səmərəliliyini müəyyənləşdirmək üçün əmək məhsuldarlığı, fond verimi, rentabellik, öz xərcini ödəmə və s. kimi göstəricilərdən istifadə etmək olar.

Onların köməyi ilə innovativ istehsalın təşkili, onun struktur problemlərinin həllinin müxtəlif variantları müqayisə edilir. İnnovasiya strukturlarının sosial məsələlərinin və idarə olunmasının səmərəliliyini qiymətləndirmək həmin sferaların hər birinin inkişafının xüsusi keyfiyyət göstəricilərindən istifadə etməyi tələb edir. Hər bir sfera üçün strukturların xərclərinin və fəaliyyət nəticələrinin xüsusi uyğunluq meyarlarının olması vacibdir. Bütövlükdə, innovasiya strukturlarının fəaliyyətinin səmərəliliyi onun fəaliyyət göstərən obyektlərinin səmərəliliklərinin cəmindən ibarətdir. Hər bir obyektin səmərəliliyi isə məhsul və xidmət istehsalına daha az xərc çəkmək imkanı ilə xarakterizə olunur. Bu, minimal xərc çəkməklə münasib keyfiyyətli məhsuldan maksimal həcmdə istehsal etmək və ən az xərclərlə bu məhsulu satmaq qabiliyyətidir.

2.2. Texnoparkların maliyyə mənbələrinin analizi

Ümumiyyətlə, iqtisadi səmərəlilik iqtisadi innovasiya sisteminin fəaliyyətinin faydalı son nəticələrinin sərf edilən resurslara olan nisbətidir. O, müxtəlif səviyyələrdə səmərəliliyin inteqral göstəricisi kimi çıxış edir və təhlil edilən sistemin fəaliyyətinin yekun göstəricilərini ifadə edir. Sistemin sosial-iqtisadi səmərəliliyinin başlıca meyarını cəmiyyətin tələbatının ödənilmə dərəcəsi təşkil edir.

İqtisadi innovasiya sistemlərinin fəaliyyətində onların potensial və faktiki səmərəliliyi arasında müəyyən fərq müşahidə olunur. Bu isə ona olan bir çox amillərin təsirinin nəticəsidir. Həmin amillər bunlardır:

- resursların qeyri-optimal paylanması;
- iqtisadi stimulların mükəmməl olmaması;
- qəbul edilən qərarların yerinə yetirilmə keyfiyyətinin qənaətbəxş olmaması;
- kapital qoyuluşlarının süni şəkildə şişirdilməsi.

İqtisadi səmərəlilik mütləq deyil, nisbi kəmiyyətdir. Onu təyin etməyin ən geniş yayılmış üsulu effektin qiymətini məsrəflərin qiymətinə bölməkdən ibarətdir. Buna görə də başqa şərtlər eyni olduqda iqtisadi səmərə nə qədər çox və bundan ötrü istehsal edilmiş resurslar nə qədər az olarsa, sistemin səmərəliliyi də bir o qədər yüksək olar. Səmərəlilik səviyyəsi sistemin keyfiyyətinin və onu dəyişən amillərin keyfiyyətinin ən mühüm göstəricisidir. İqtisadi innovasiya sisteminin müəyyən şəraitdə ən yüksək səmərəliliyini təmin edən fəaliyyət variantı optimal variantdır. Sistemin fəaliyyətinin ümumi səmərəliliyi ilə yanaşı onun ayrı-ayrı hissələrinin və ona təsir göstərən amillərin xüsusi səmərəliliyi də nəzərdən keçirilir. Xüsusi səmərəliliyin ölçüsü onun ümumi səmərəliliyə töhfəsi ilə müəyyən edilir.

Innovasiya strukturlarının fəaliyyətinin qiymətləndirilməsinə dair əsas mövcud yanaşmalardan biri onların fəaliyyətinin qiymətləndirilməsinin keyfiyyət meyarlarının seçilməsi üzərində qurulmasıdır. Belə ki, strukturların 50%-nin fəaliyyəti, bir qayda olaraq, hakimiyyət orqanları tərəfindən yeni iş yerlərinin sayı ilə qiymətləndirilir. İkinci yerdə (17%) – yeni yaradılan şirkətlərin sayı durur. Bu siyahıda üçüncü yeri (16%) struktura cəlb olunan şirkətlərin sayının qiymətləndirilməsi tutur. Hakimiyyət orqanları tərəfindən innovasiya strukturlarının 6%-nin işinin səmərəliliyi KİV-də həmin strukturlar haqda olan rəylər vasitəsilə qiymətləndirilir.

Təhlillər göstərir ki, innovasiya strukturlarının ən əsas nümunələrindən biri kimi texnoparkların 72%-i üçün yeni iş yerlərinin yaradılması onların fəaliyyətinin ən əsas məqsədidir.

Texnoparkların 16%-i isə iş yerlərinin yaradılmasını öz fəaliyyətlərinin əsas məsələlərindən hesab etmirlər. Halbuki dolayısı yolla bu, onların yaranmasına kömək edir. Texnoparkların 13%-i hesab edir ki, onların əsas məqsədi yeni iş yerlərinin yaradılması yox, aşağı ixtisaslı iş yerlərini yüksək ixtisaslı iş yerləri ilə əvəz etməkdir.

Başqa bir yanaşmaya görə, məlum olur ki, təhlil edilmiş texnoparkların 61%-nin əsas məqsədlərindən biri xarici investisiya cəlb etməkdir.

Innovasiya strukturlarının səmərəliliyi çoxaspektli olduğundan onun qiymətləndirilməsinə səmərəliliyin tərkib elementlərinə görə də baxıla bilər. Belə ki, orada fundamental tədqiqatlarının (FT) effektivliyinin qiymətləndirilməsi mürəkkəb olduğundan ona ekspert-bal qiymətləndirilməsi əsasında yanaşmaq olar. Bu zaman ekspert-bal qiymətləndirməsinin əsas müddəaları aşağıdakılar hesab olunur:

- hər bir elmi nəticəyə müəyyən rəqəmli bal mənimsədir.
- bir neçə meyar olduqda, elmi tədqiqatın ümumi səmərəliliyində gözlənilən xüsusi nəticənin əhəmiyyətini xarakterizə edən hər bir meyara müəyyən “çəki” mənimsədir.
- elmi səmərəliliyi qiymətləndirərkən, elmi nəticənin hər bir xüsusi növünə görə ballar çəki əmsalının uyğun qiymətə vurulur və nəticələr toplanılır.

Innovasiya strukturlarının fəaliyyətinin səmərəliliyini qiymətləndirərkən sosial-psixoloji effekti də nəzərə almaq lazımdır. Buraya həyat səviyyəsinin və əmək şəraitinin yaxşılaşdırılmasına, dəyişdirilməsinə yönələn müəyyən müsbət meyillər aid oluna bilər.

Sosial effektliliyin qiymətləndirilməsinin əsas metodu ekspert metodu olaraq qalır. Elmi-texniki innovasiyaların gözlənilən sosial nəticələrinin ekspertizası müxtəlif fəaliyyət sferalarında ixtisaslı mütəxəssislərin cəlb edilməsilə olan fərdi və kollektiv ekspertiza formaları, regionun müxtəlif ictimai təbəqələrinə aid olan layihələr üzrə aparılan sosioloji sorğulardır.

Digər bir yanaşma Böyük Britaniyada texnoparkın real gəlirinin hesablanmasına əsaslanır. Belə ki, həmin metodikaya əsasən, texnoparkın bir

icarədar kimi real gəliri hesablanır. Bu metodikanın məğzini texnoparka məxsus olan hər bir mülkiyyət vahidinin rentabelliyyəsinin müəyyənləşdirilməsi təşkil edir: müəssisələrin dəyərinin, cari xərclərin, icarə ödəmələrindən alınan gəlirlərin investisiyaların, hər bir torpaq sahəsinin və binanın rentasının qiymətinin hesablanması təklif olunur.

Bu halda texnoparkın işə başladığı gündən fəaliyyət göstərdiyi bütün müddət üçün hesablama aparılır. Sonrakı illərdə alınan yeni məlumatlar əsasında hesablamlar da dəqiqləşdirilir. Bu metodika eyni vaxtda bir neçə icarədar tərəfindən icarəyə götürülən müxtəlif mülkiyyət növlərindən və ya bir icarədar tərəfindən icarəyə götürülən binaların icarəsindən əldə olunan gəliri göstərməyə, müəyyən zaman kəsiyi üçün binaların icarəsindən alınan gəlirin nəzərə alınmasına, potensial investorları cəlb etmək üçün investisiya prosesinin daha yaxşı təşkil edilməsinə və s. imkan verir.

Innovasiya strukturlarının işinin nəticələrinin qiymətləndirilməsinin digər istiqaməti innovasiya infrastrukturuna elementinə iqtisadi institut kimi baxmağı nəzərdə tutur. Göründüyü kimi, innovasiya strukturlarının fəaliyyətinin qiymətləndirilməsinə dair vahid yanaşma yoxdur. Ona görə də mövcud yanaşmaların təhlili əsasında yeni yanaşma metodunun işlənilməsi zəruri bir məsələdir.

Müəssisənin maliyyə resursları dedikdə onun təsərrüfat fəaliyyətini təmin etmək üçün topladığı xüsusi və borc vəsaitlərinin, həmçinin məqsədli pul fondları formasında onların ekvivalentlərinin məcmusu başa düşülür.

Müəssisə maliyyəsi dövlət maliyyəsi ilə qarşılıqlı əlaqədə fəaliyyət göstərir, maddi istehsalda ümumi gəlirin və amortizasiyanın formalaşması, bölgüsü və istifadəsi ilə əlaqədar baş verən pul münasibətlərini ifadə edir. Müəssisə maliyyəsi yeni dəyərin yaradılması prosesinə xidmət edir, istehsal və qeyri-istehsal istehlakının, həmçinin mübadilənin gedişində bölgü pul münasibətlərini həyata keçirir. Deməli, müəssisə maliyyəsi bütün maliyyə resurslarının formalaşması, bölgüsü və istifadəsi prosesində baş verən pul münasibətləri sistemini ifadə edir. Müəssisənin maliyyə strategiyasının səmərəlilik səviyyəsi onun maliyyə resurslarının məqsədyönlü

formalaşmasından bilavasitə asılıdır. Müəssisənin maliyyə resurslarının formalaşmasının əsas məqsədi onun təsərrüfat fəaliyyətinin perspektiv inkişafını təmin edən lazımi maliyyə aktivlərini formalaşdırmaqdan ibarətdir.

2.3. Texnoparkların infrastrukturunun analizi

Sənaye parkı dedikdə, ümumi infraqururktura və qarşılıqlı istehsal əlaqələrinə malik olan istehsal və digər müəssisələrin birləşdiyi xüsusi ərazi nəzərdə tutulur. Sənaye parkları vasitəsilə ümumi fəaliyyət sferası və vahid mühəndis infraqururkturu, o cümlədən vahid enerji obyektləri, elektrik və istilik şəbəkələri, su, kanalizasiya qurğuları olan müəssisələrin birgə fəaliyyəti təşkil olunur. Fəaliyyətin belə formada təşkil olunması sənaye parkının bütün iştirakçılarına infraqururktur xərclərinin azaldılmasını təmin etməklə onların hər birinin fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılmasına imkan yaradır. Texnologiya parkları dedikdə isə elmi-texniki ixtiraların, nou-hau və digər elmtutumlu texnologiyaların yaradılması məqsədilə innovasiya fəaliyyəti göstərən müəssisələrin təşkil olunduğu və onların səmərəli fəaliyyətinin təşkili üçün maddi-texniki, sosialmədəni, servis, maliyyə və digər bazadan ibarət olan əmlak komplekslərinin yerləşdiyi ərazi başa düşülür. Ümumiyyətlə, texnologiya parklarının yaradılması elm və istehsal müəssisələrinin vahid ərazi üzrə birləşdirilməsini və onların birgə fəaliyyətini nəzərdə tutur.

Biliklərə və innovasiyalara əsaslanan iqtisadiyyatın formalaşması prosesi bir çox məsələlərlə yanaşı, innovasiya infraqururkturunun əsası olan strukturların, o cümlədən İKTprofilli texnoparkların da yaradılmasını zəruri edir. Bu proses isə öz növbəsində onun yaradılması və fəaliyyətinin səmərəliliyinin kompleks qiymətləndirilməsini vacib məsələ kimi qarşıya qoyur. Ona görə də, ilkin olaraq, həmin prosesin nəzəri və metodoloji əsaslarının dərinədən araşdırılması, təhlil edilməsi və bu istiqamətdə müvafiq tövsiyələrin, metodik göstərişlərin işlənilməsi tələb olunur.

İnnovativ iqtisadi inkişafın əsasını innovasiya infrastrukturunu formalaşdıran innovasiya strukturları, o cümlədən İKT-profilli texnoparklar təşkil edir. İnnovasiya strukturları milli və qlobal elmi-texniki nailiyyətlərin kommersiyalaşdırılmasının mənimsənilməsinə yardım etməklə, ərazi-innovasiya mühitinin formalaşmasını yerinə yetirən xüsusişədirilmiş elm-istehsal kompleksləridir.

İnnovativ strukturlar elə iqtisadi mühiti formalaşdırmağa imkan verir ki, həmin mühit elmi-texnoloji və istehsal sahibkarlığının sabit inkişafını, yeni kiçik və orta müəssisələrin yaradılmasını, rəqabətqabiliyyətli elmtutumlu məhsulun istehsalını və onların yerli və xarici bazarlara çatdırılmasını təmin etsin.

Məlum olduğu kimi, innovasiya infrastrukturunun əsas elementi kimi İKTprofilli texnoparkların əsas məqsədləri aşağıdakılardır:

- 1) innovativ məhsulların kommersiyalaşdırılması;
- 2) iqtisadi artımın stimullaşdırılması;
- 3) elmi-texniki potensialdan istifadə intensivliyinin artırılması;
- 4) regional və qlobal təsərrüfat sistemlərinə inteqrasiya.

İKT-texnoparkları tədqiqat işi, texnologiyaların transferi, innovasiya sistemi, inkubator kimi əsas funksiyaları yerinə yetirir. Onların fəaliyyətinin bir çox istiqamətləri ola bilər. Buna müvafiq olaraq İKT-texnoparkların əsas təşkilati formaları da müxtəlifdir.

İnnovasiya strukturları xüsusi innovasiya infrastrukturunu subyektləri olduğuna görə onların yaradılması və fəaliyyətinin səmərəlilik dərəcəsinin qiymətləndirilməsi yalnız kommersiya nəticəsinin prinsipləri əsasında qurula bilməz. Belə ki, onların fəaliyyəti elmi-texniki məhsulun işləyənləri, investorları və alıcıları arasında tamamilə yeni münasibətlərin qurulmasını nəzərdə tutur. Ona görə də onun sosial-iqtisadi sistemdə yerinin, rolunun və məqsədinin xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması bilavasitə müvafiq fəaliyyətin səmərəlilik dərəcəsinin qiymətləndirilməsi üçün əsas baza rolunu oynayır.

Əgər texnologiyaların transferinə innovasiya infrastrukturunu subyektlərinin fəaliyyətinin əsas istiqaməti kimi baxılsa, onda aşağıdakı kəmiyyət göstəricilərinin

köməyi ilə innovasiya prosesinin qiymətləndirilməsinin aparılması məqsəduyğundur:

- istiqamət (layihəni işləyənlərin imkanlarının innovasiya fəaliyyəti subyektlərinin tələbatlarına uyğunluq dərəcəsi);
- miqyaslılıq (sosial-iqtisadi sistemin innovasiya prosesi ilə əhatə edilməsi dərəcəsi);
- davamlılıq (innovasiya tsiklinin mərhələlərinin əhatə edilməsi);
- zaman (innovasiya ideyasının yeniliyə çevrilməsi üçün lazım olan vaxt);
- enlilik (innovasiya tsiklinin mərhələlərindən eyni vaxtda keçən müxtəlif yeniliklərin sayı);
- dərinlik (konkret sosial-iqtisadi sistemin təsərrüfat təcrübəsinə eyni vaxtda tətbiq olunan yeniliklərin sayı);
- sürət (innovasiya ideyasının yeniliyə çevrilməsi sürəti);
- intensivlik (yeniliklərin baxılan prosesə hansı sürətlə daxil olması və onların miqyasının, keyfiyyətinin iqtisadiyyatın tələbatına nə qədər uyğun olması);
- səmərəlilik (innovasiya transferi parametrlərinin iqtisadiyyatın tələbatına uyğunluq dərəcəsi).

Texnoparkın formalaşması və fəaliyyəti proseslərini daha obyektiv qiymətləndirməyə və onun sistemli bir təşkilat olduğunu anlayaraq, bu proseslərin idarə edilməsini əsaslandırmağa imkan verən meyar və göstəricilər sistemi işlənilməlidir.

Həmin meyarlar və onlara uyğun keyfiyyət və kəmiyyət göstəriciləri sistemi hər bir konkret zaman kəsiyində texnoparkın vəziyyətini xarakterizə edir. Belə olduqda, verilən meyarlar və göstəricilər sistemi texnoparkın fəaliyyətinin ilkin şərtləri, texnopark subyektlərinin fəaliyyətinin nəticələri və s. ilə bağlı məlumatın hesabına tamamlana və dəyişə bilər.

Texnoparkın səmərəlilik parametrlərinin dinamik dəyişdiyi bazar şəraitində onun vəziyyətinin qiymətləndirilməsi kifayət qədər çətin məsələdir. Belə

qiymətləndirmə müəssisənin bazardakı rəqabətədavamlılığına nəzarət etmək, onu uyğun səviyyədə saxlamaq və daim yüksəltmək üçün vacibdir.

Məlumdur ki, səmərəliliyin klassik qaydada təyin olunması texnoparklara tətbiq oluna bilmir. Çünki texnoparkın əsas məqsədlərindən biri onun yeni elmi biliklər və texnologiya əsasında innovativ məhsulların istehsalını təşkil etməklə, bazarda ümumi rəqabətədavamlılığını artırmaqdan ibarətdir. Bu məqsədə çatmaq üçünsə təkcə maliyyə və iqtisadi göstəricilərə əsaslanmaq kifayət deyildir.

İKT-profilli texnoparkların fəaliyyətinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsini həm onun elm, tədris və innovasiya müəssisələrinin, investorların işinə təsiri baxımından, həm də ölkənin sosial-iqtisadi və siyasi proseslərinə təsir edən qurum kimi təsəvvür etməklə aparılması təklif olunur [16].

İKT-texnoparkın fəaliyyətinin funksional qiymətləndirməsinə aşağıdakılar aiddir:

- elmi-texniki inkişafın və integrasiyanın stimullaşdırılması (texnoparkla əməkdaşlığa cəlb olunmuş ali məktəblərin ETTKİ, Elmi tədqiqat institutu (ETİ), laboratoriyalar);
- kiçik və orta müəssisələrin elmi-tədqiqat fəaliyyətinə cəlb olunması;
- texnologiyaların kommersiyalaşdırılması prosesinin sürətləndirilməsi;
- elmtutumlu kiçik və orta müəssisələrinin yaradılması üçün şərait və imkanların təmin edilməsi;
- kompleks xidmətlərin təqdim edilməsi (məsləhət xidmətləri, informasiyanın təqdim edilməsi, monitoring və verilənlər bazası işinin aparılması, elmi-texniki tədbirlərdə iştirak, marketing xidmətləri, təmsilçilik);
- elm, sənaye və yerli hakimiyyət orqanları arasında qarşılıqlı əlaqənin təmin edilməsi.

Ümumiyyətlə, aparılan təhlillər göstərir ki, texnoparkın yaradılmasının və fəaliyyətinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin nəzəri-metodik əsasları aşağıdakı kimi məsələlərin həll edilməsini əhatə edir:

- texnoparkın əlamət və göstəricilərinin dəqiqləşdirilməsi – əsas məqsədlərin və meyarların müəyyənləşdirilməsi;
- texnoparkların yaradılmasında ilkin şərtlərin, həmçinin sahə, ərazi və bazaar xüsusiyyətlərinin üzə çıxarılması;
- texnoparkların yaradılmasında səmərəliliyin qiymətləndirilməsinin metodiki vasitələrinin seçilməsi;
- texnoparkın yaradılması konsepsiyasının işlənilməsinin və onun əsas fəaliyyət istiqamətlərinin nəzərə alınması;
- texnoparkların inkişafına dövlət və regional dəstək tədbirləri sisteminin işlənilməsi;

Texnoparkın yaradılması və fəaliyyətinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi prosesi texnopark rezidentləri müəssisələrinin, baza müəssisəsinin, regional əməkdaşlığın integrativ xüsusiyyətlərinin aydınlaşdırılması, texnopark layihələrinin səmərəliliyinin qiymətləndirilmə meyarının seçilməsi, texnoparkın yaradılmasının ictimai faydalılığının iqtisadi parametrlərinin əsaslandırılması və s. kimi ardıcılıqda həyata keçirilməlidir [16].

Müvafiq sahə üzrə fəaliyyət göstərən texnoparklar bütövlükdə həmin sahənin işinin səmərəliliyini artırır. Ona görə də İKT texnoparkların, həmçinin innovasiya fəaliyyətini reallaşdıran digər perspektivli strukturların fəaliyyətinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi zamanı birbaşa və dolaylı effektləri də nəzərə almaq zəruridir.

Azərbaycanda da innovasiya strukturlarının, eləcə də, İKT-profilli texnoparkların fəaliyyətinin səmərəliliyinin kompleks qiymətləndirilməsi üzrə nəzəri-metodoloji və metodiki əsasların işlənilməsi üzrə müvafiq elmi-tədqiqat işlərinin aparılması qoyulan məsələnin məğzini təşkil edir.

III FƏSİL. TEXNOPARKLARIN FƏALİYYƏT MEXANİZMİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

3.1. Texnoparkların işinin təkmilləşdirilməsində beynəlxalq təcrübə

İlk texnoparkın 1950-ci ildə yaradılmasına baxmayaraq, ümumiyyətlə, 1980-ci ildə bütün dünyada 21 texnopark fəaliyyət göstərirdi. Onlardan 12-si ABŞ-da, 7-si Fransa və Belçikada, 2-si isə İngiltərədə idi.

Texnoparklar 50 ildən çox mövcud olmasına baxmayaraq, hazırda onlar haqqında ümumi qəbul olunmuş anlayış və yaxud dəqiq təsnifat mövcud deyil. Beynəlxalq Texnoparklar Assosiasiyası texnoparklara aşağıdakı kimi tərif verməyi təklif etmişdir:

“Texnoloji park – innovasiya mədəniyyətini stimullaşdırma və innovasiya biznesinin və elmi təşkilatların rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına istiqamətlənən, mütəxəssislər tərəfindən idarə olunan təşkilatdır. Bu təşkilat innovasiya şirkətlərinin yaradılması və artırılmasını inkubator prosesləri və mövcud şirkətlərin yenilərinə çevrilmə (spinoff processes) imkanı ilə sadələşdirilir.

Beynəlxalq Texnoparklar Assosiasiyası “texnoloji park”, “texnopol”, “texnoloji mərkəzlər”, “tədqiqat parkı” və “elmi park” anlayışlarının ekvivalentliyini xüsusilə qeyd edir. Böyük Britaniyada adətən “elmi park”, ABŞ-da “tədqiqat parkı” anlayışlarından istifadə olunur.

Bəzi tədqiqatçılar bu anlayışlardan da istifadə edirlər:

- Texnoloji inkubatorlar;
- Elmi-tədqiqat parkları;
- Texnoloji mərkəzlər.

Texnoloji inkubatorlar elmi işləmələrin kommersiyalaşması sahəsində ixtisaslaşırlar. Elmi-tədqiqat parkları texnoparklarla müqayisədə universitetlərlə daha sıx əlaqəyə malikdirlər, onlarda daha çox yüksək ixtisaslı kadrlar çalışır və daha çoxelmtutumlu tədqiqatlar aparılır. Texnoloji mərkəzlər qarşılıqlı əlaqəli bir sahədə

və ya qarşılıqlı asılı sahələrdə işləyən, bir coğrafi regionda yerləşən müəssisələr qrupudur.

Qabaqcıl ölkələrdə fəaliyyət göstərən texnoparkların say tərkibi haqqında onu demək olar ki, dünyada cəmi 4000-ə yaxın texnopark vardır. O cümlədən, ABŞ-da 300-ə qədər, Avropada 1500-dən artıq innovasiya mərkəzi, 260 iri elmi-texnoloji park, Fransada 40 texnopark, Almaniyada 40 elmi park, 18 texnopark, yüzlərlə innovasiya mərkəzləri, Böyük Britaniyada 40 texnopark, 34 universitet elmi parkı, Finlandiyada 20-yə qədər texnopark, Rusiyada 84 texnopark, 60-dan artıq universitet texnoparkı vardır. Bunlardan başqa, Belarusda 1 yüksək texnologiya parkı, 1 texnopark, Ukraynada 12 texnopark, Qazaxstanda 40-dan artıq biznes-inkubator, 8 innovativ tədris mərkəzi, Hindistanda 14 texnopark, Çində 130-a yaxın müxtəlif səviyyəli yüksək texnologiyaların mənimsənilməsi zonası, 50 texnopark, 120 yüksək texnologiya zonası, Filippində 20 texnopolis, Yaponiyada 25 texnopolis, 10-dan çox texnopark, Koreyada 1000-dən çox texnoloji şirkət, Türkiyədə 55 texnopark, Macarıstanda 165 sənaye parkı mövcuddur. Texnoparkların ən çox formalaşdığı region və ya dövlətlərə gəlincə, qeyd etmək lazımdır ki, onlar, əsasən, ABŞ-da, Avropa və Cənub-Şərqi Asiyada toplanmışdır[21].

Yaponiya yüksək texnologiyaların işlənməsi, hazırlanması və tətbiqi sahəsində dünyanın ən qabaqcıl mərkəzlərindən birinə çevrilmişdir. Yüksək intellekt, kəşf və ixtiralar, elmi innovasiyalar bu ölkənin iqtisadi siyasətinin ən mühüm strateji istiqamətlərinin əsasında dayanmışdır. Yaponiyada texnopark statuslu iqtisadi mexanizm kimi texnopolislərdən effektiv istifadə diqqəti cəlb edir. Ölkədə texnopolislərin yaradılmasına 1960-cı illərin əvvəllərində başlanmışdır. Həmin dövrdə Yaponiya hökuməti iqtisadi siyasətində ən yüksək texnologiyaların işlənməsi və tətbiqinə mühüm yer verməyi strateji vəzifə kimi müəyyənləşdirmişdi. Texnopolislər elmi və texniki yeniliklərin əldə edilməsi məqsədilə yüksək inkişaf etmiş istehsal, elm və təhsilin qarşılıqlı inteqrasiyası, sintezi əsasında formalaşmışdır. Dünya təcrübəsində texnopolislərin yaranması, formalaşması və inkişafı prosesləri bilavasitə Yaponiya ilə bağlıdır. Bu ölkədə elm və texnikanın ən müasir

texnologiyalar əsasında inkişafını təmin etmək, innovativ elementlərin real iqtisadi proseslərə tətbiqinə imkan verən kəşflərin və ixtiraların işlənməsinə və hazırlanmasına əlavə stimullar vermək, ən mürəkkəb cihazların, robotların və digər mütərəqqi qurğuların kəşfi və istehsalının təşkilinə nail olmaq, elm adamlarının bilik və bacarıqlarını praktiki elmi-texniki proseslərə yönəltmək, elm və innovasiyatutumlu yüksək rəqabətqabiliyyətli istehsal şəbəkələrini yaratmaq məqsədilə texnopolislərdən uğurla istifadə edilir. Tsikuba texnopolisində 145 min nəfər çalışır və onların əksəriyyəti alim və tədqiqatçı, yüksək ixtisaslı mühəndisdir. Bu texnopolisdə 3 universitet, kompüter texnologiyaları mərkəzi, bioelektronika və tibb üzrə tədqiqat müəssisələri, 420-dən çox tətbiq firma və kompaniyası birgə fəaliyyət göstərir.

Böyük Britaniyada texniki təyinatlı və innovasiyaların tətbiqi proseslərini sürətləndirməyə imkan verən sənaye sahələrinin inkişaf etdirilməsində texnoparklardan geniş istifadə edilməsini də qeyd etmək olar. Həmin ölkədə fəaliyyət göstərən Kembric texnoparkında bu universitetin özü, 200-ə qədər tədqiqat institutu və 360-dan çox firma birlikdə məhsuldar elmi-texniki fəaliyyətlə məşğul olur.

Almaniya isə yüksək rəqabətqabiliyyətli maşınqayırma, kimya, əczaçılıq, qara metallurgiya, dəqiq mexanika sənaye sahələrinin sürətli inkişafında sənaye parklarından - texnoparklardan uğurlu istifadəyə nail olmuşdur. Əgər 1980-ci illərin əvvəllərində bu kimi texnoparkların sayı Almaniya da bir neçə idisə, 10 ildən sonra onların sayı 70-dən çox olmuşdur. Hazırda bu ölkədə texnoparkların ümumi sayı 120-dən çoxdur.

Dünya təcrübəsində texnopark ideyası ən çox Şanxay və Honqkonq regionlarında reallaşdırılmışdır. Bu ideyanın başlıca prinsipi azsaylı personal və kiçik sahə tələb edən kiçik istehsal tsiklləri təşkil etməkdir. Texnopark ideyasının rentabelliği ondadır ki, kifayət qədər bahalı və müasir avadanlığa malik biznes inkubatorlar inkişafda olan kiçik biznesin gəlirlərində iştirak edərək fəaliyyət göstərir və özləri də gəlir əldə edirlər. Belə bir fəaliyyəti dəstəkləmək məqsədilə texnoparklar üçün xüsusi iqtisadi zonalar yaradılır.

Qeyd etmək lazımdır ki, qabaqcıl ölkələrdə fəaliyyət göstərən texnoparkların 50%-də 100-ə qədər rezident şirkət, 16%-də 100-200 aralığında şirkət, 20%-də isə 200-dən çox şirkət fəaliyyət göstərir[22].

Dünyada rast gəlinən texnoparkların 53%-i biznesin yeni istiqamətlərinin yaradılması ilə məşğuldur. Texnoparkların 80%-dən çoxu dövlət tərəfindən verilmiş güzəştlərdən istifadə edir. Texnoparklar öz fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi zamanı müəyyən meyarlara diqqət yetirir. Belə ki, onların yarısı öz fəaliyyətini yeni yaradılan iş yerlərinin sayı ilə, 17%-i texnoparklarda yaradılan yeni şirkətlərin sayı ilə, 16%-i texnoparka cəlb edilmiş şirkətlərin sayı ilə, 6%-i lisenziyaların və patentlərin kommersiyalaşmasına görə, 6%-i kütləvi informasiya vasitələrlərində texnoparkın işi haqqında verilən məlumatlar əsasında qiymətləndirirlər[23,24].

Birinci elmi parkın təsisçisi kimi Stendford Universitetinin adı qeyd olunur (cədvəl 1). Fəaliyyətə başlayandan sonra əsas mənbəyi alimlərin tədqiqatlarının nəticələri olan Stendford parkı, kommersiya fəaliyyətinin mərkəzinə çevrildi. Burada təsis olunan şirkətlərin bir çoxu daha sonra transmilli korporasiyalara çevrildi. Buna əyani sübut kimi “Hewlett-Packard” şirkətini göstərmək olar.

İstənilən qiymətləndirmə meyarlarına əsasən Stendford çox iri texnoparkdır. Onun ərazisi 280 hektara bərabərdir. ABŞ-da elmi parklar əvvəllər ləng inkişaf ediblər. Lakin 80-ci illərdə bu proses sürətlənməyə başladı. Daha çox maraq doğuran Şimali Karolinada yerləşən “Tədqiqat üçbucağı” və Pensilvaniyada yerləşən “Filadelfiya Şəhər parkı”dır. Bunlardan birincisi “parkland” (yəni park dünyası), ikinci isə “şəhərin mərkəzində park” konsepsiyasının nümunəsidir. Hazırda ABŞ-da 60 hektardan, 2600 hektara qədər əraziyə malik olan 200-dən çox park vardır.

Avropada elmi parklar 1970-ci illərin əvvəllərindən inkişafa başlamışdılar. Bunlardan birincilər Heriot-Uatt Universitetinin Tədqiqat parkı, Edinburq; Triniti kollecinin Elmi parkı, Kembric; Leven-la-New, Belçika; Sofiya-Antipolis, Nitsa; ZIRST (istehsalın elmi və texniki innovasiya zonası) Grenobl, Fransa olmuşdur. Bu parklar öz inkişafında ABŞ-ın ilkin modelini təkrarlayırdılar. Bu modelin əsas

xüsusiyyəti bir təsisçinin olması və bunlar tərəfindən elmtutumlu şirkətlərə torpağı icarəyə verməsindən ibarətdir.

Tarix	Baş verən hadisə
1939	Paolo Altoda Stendford məzunları tərəfindən “Hewlett Packard”ın yaradılması. “Silikon vadisinin” yaranmasının ilkin mərhələləri.
1951	Stendford tədqiqat parkı təsis olunub. Bu, ABŞ-da Universitet ərazisində yerləşən ilk tədqiqat parkıdır.
1956	Novosibirsk elmi şəhərçiyi yaradılıb.
1959	Şimali Karolinada “Tədqiqat üçbucağı” yaradılıb (Research Triangle Park).
1980	Avropada texnoparkların sürətli inkişafının onilliyi.
1983	Yaponiyada texnopolislər haqqında qanunun qəbul olunub.
1984	İrlandiya Milli Texnoloji Parkının təsis olunub. (Limerk).
1991	Hindistan proqram təminatı texnoloji parklarını yaradıb (Software Technology Parks of India)

Cədvəl 1. Texnologiya parklarının inkişafında əsas tarixlər

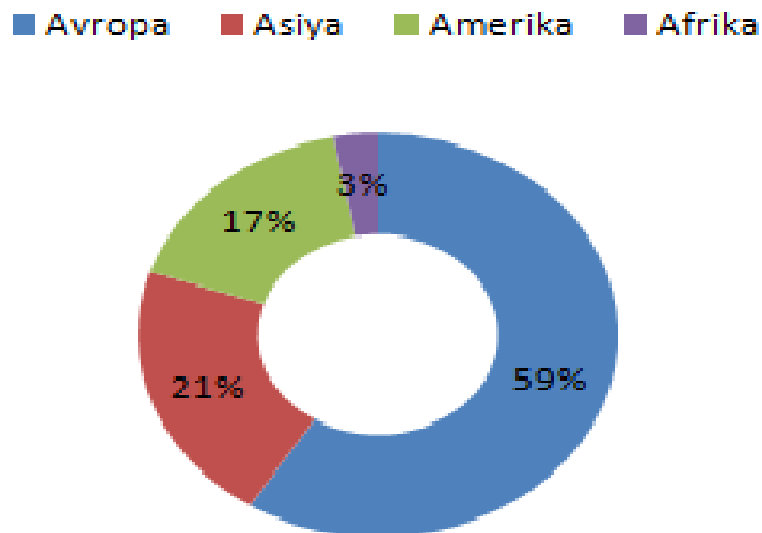
ABŞ-da olduğu kimi, Avropa texnoparkları 1980-ci illərdən sonra inkişafa başladı. Bu parklar əsasən kiçik və orta biznesin formalaşmasına dəstək verdi.

Asiya ölkələrində də texnoparklar XX əsrin 80-ci illərinin sonunda yaranmağa başladı. Ən iri texnoparklar Yaponiya, Çin, Sinqapur, Honq-Konq, Malayziya və Hindis tında yerləşir.

Dünyada çox az sayda texnoparklar bir təsisçi təşkilat tərəfindən yaradılıb. Onların əksəriyyəti bir neçə müəssisənin maraqlarının eyniliyi əsasında yaradılmışdır.

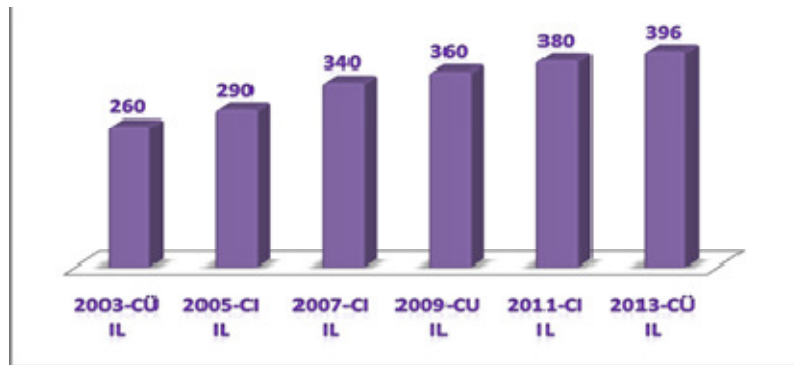
Onlardan ən əsası olan BEPA 1984-cü ildə yaradılmış və onun tərkibinə daxil olan dövlətlərdə fəaliyyət göstərən texnoparkların regionlar üzrə say strukturu Şəkil 1-dəki kimi göstərilib [25].

BEPA öz tərkibinə daxil olan üzvlərinə kömək edir, müəyyən koordinasiya və tənzimləmə işlərini həyata keçirir və onların şəhər və rayonlardakı filiallarına innovasiya, innovativ sahibkarlıq, bilik və yeni texnologiya transferi ilə əlaqədar məsləhətlər verir. Baş ofisi İspaniyada yerləşən BEPA-nın [25]: üzvlərinin sayı 396, şirkətlərinin sayı 128000, üzv dövlətlərin sayı 73, regionlar üzrə fəaliyyət göstərən bölmələrinin sayı 6-dır (Afrika, Asiya, Avropa, Latin Amerikası, Cənubi Amerika, WAINOVA). Texnoparklar Assosiasiyaya tam üzv və ya namizəd üzv olurlar. Belə ki, Yaponiya, Cin, Fransa, İspaniya, Niderland, Kanada, Almaniya, İtaliya, Rusiya, Danimarka, Türkiyə və s. kimi bəzi qabaqcıl ölkələr assosiasiyanın tam üzvüdürlər.

Şəkil 1. BEPA-nın tərkibinə daxil olan dövlətlərdə fəaliyyət göstərən texnoparkların say strukturu

Assosiasiyaya daxil olan texnoparkların müxtəlif illər üzrə artım dinamikası Şəkil 2-da verilmişdir [25]. Şəkildən göründüyü kimi, Assosiasiya üzvlərinin sayı on il ərzində 2003-cü ildə 260-dan 2013-cü ildə 396-ya çatmışdır.

Şəkil 2. BEPA üzvlərinin artım dinamikası

Texnoparkların fəaliyyətinin tənzimlənməsi ilə bəzi digər beynəlxalq təşkilatlar da məşğul olur[26,27]:

- 1) Association of University Research Parks (AURP) - Universitet Tədqiqat Parkları Assosiasiyası
- 2) Asian Science Park Association (ASPA) - Asiya Elmi Parklar Assosiasiyası
- 3) United Kingdom Science Park Association (UKSPA) - Böyük Britaniya Elmi Parklar Assosiasiyası
- 4) The World Technopolis Association (WTA) - Dünya Texnopolis Assosiasiyası
- 5) Rusiya Texnoparklar Assosiasiyası və s.

Hər bir təşkilat özünün məqsədlərinə müvafiq olaraq innovasiya qurumları ilə müvafiq işlər aparır. Dünyada texnoparkların vəziyyətinin təhlilini və statistik uçotunu World Alliance for Innovation (WAINOVA) - Ümumdünya Elmi və Texnoloji Parklar Assosiasiyası Alyansı, National Business Incubation Association (NBIA) - Biznes inkubatorları üzrə Milli Assosiasiyalar kimi beynəlxalq təşkilatlar

da aparirlar[28]. Onlardan başqa, aşağıdakı İnternet portalları və şəbəkələri də innovasiya strukturları haqqında məlumatlar toplayırlar:

- www.2wm.co.uk;
- www.innovationnetworks.com;
- www.innonet.org;
- www.ninesigma.com;
- www.innovbusiness.ru;
- www.arip.ru;
- www.extech.ru;
- www.miiris.ru[29].

Qeyd etmək lazımdır ki, BEPA özü də WAINOVA (World Alliance for Innovation) -Ümumdünya elmi və texnoloji parklar Assosiasiyası Alyansının [27] üzvüdür. WAINOVA böyük elm parklar və innovativ tipli biznes inkubatorları birləşdirən qlobal şəbəkədir. Onun üzvləri sırasına daxildir:

1) ADT - Almaniya biznes inkubatoru mərkəzi, İnnovasiya və texnologiya Assosiasiyası (German Association of Innovation, Technology and Business Incubation Centres)

2) Argentina elmi park və texnopolis, biznes inkubator Assosiasiyası (AIPyPT Argentinean Association of Business Incubators, Science Parks and Technopols)

3) Braziliya biznes inkubator və texnologiya parkı Assosiasiyası (ANPROTEC Brazilian Association of Technology Parks and Business Incubators)

4) İtaliya elm və texnologiya parkı Assosiasiyası (APSTI Italian Association of Science and Technology Parks)

5) İspaniya elm və texnologiya parkları Assosiasiyası (APTE Association of Science and Technology Parks of Spain)

BEPA dövlətlərə texnoparkların fəaliyyəti ilə bağlı mövcud tendensiyalar haqqında müntəzəm olaraq statistik məlumatlar təqdim edir [30]. Həmin statistikaya

- 1) texnoparkların fəaliyyət aktivliyinin strukturu;
- 2) elm və texnologiya parklarının tərkibindəki inkubatlaşmış şirkətlər;

3) texnoparkların yerləşdirilməsi üçün ərazinin seçilməsi;

4) elm və texnologiya parklarının tərkibinə daxil olan əsas elementlər;

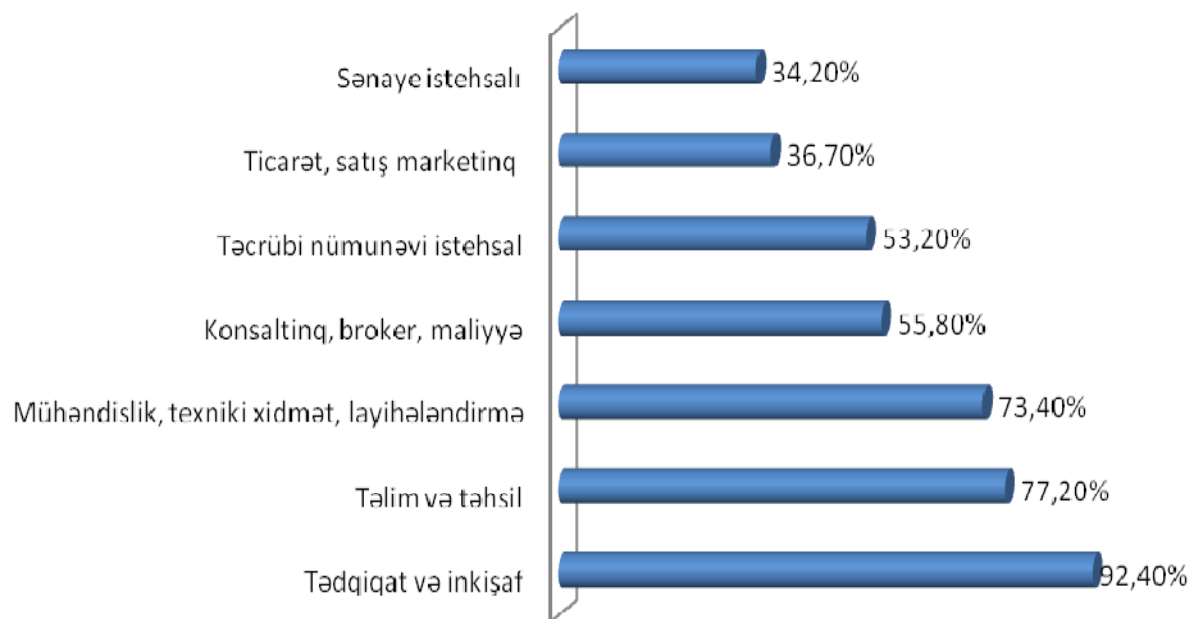
5) texnoparkların müxtəlif ölçülü şəhərlərdə yerləşdirilməsi;

6) elm və texnologiya parklarının fəaliyyət göstərməsi üçün ayrılan torpaq sahəsi;

7) elmi parkların müxtəlif istiqamətlər üzrə ixtisaslaşması;

8) texnoparkların mülkiyyəti haqqında məlumatlar daxil edilir [30].
Assosasiyanın həmin portalında yerləşdirilmiş məlumatlardan istifadə olunmaqla ilkin formada təhlil aparılmış və diaqramlar tərtib olunmuşdur.

Şəkil 1-də göründüyü kimi, elmi parkların 92,4%-nin fəaliyyətində elmi-tədqiqat və inkişaf işləri üstünlük təşkil edir. Texnoparkların 77,2%-i təlim və tədris işləri, 34,2%- i isə ticarət, satış, marketinq işləri ilə məşğul olur (Şəkil 3).

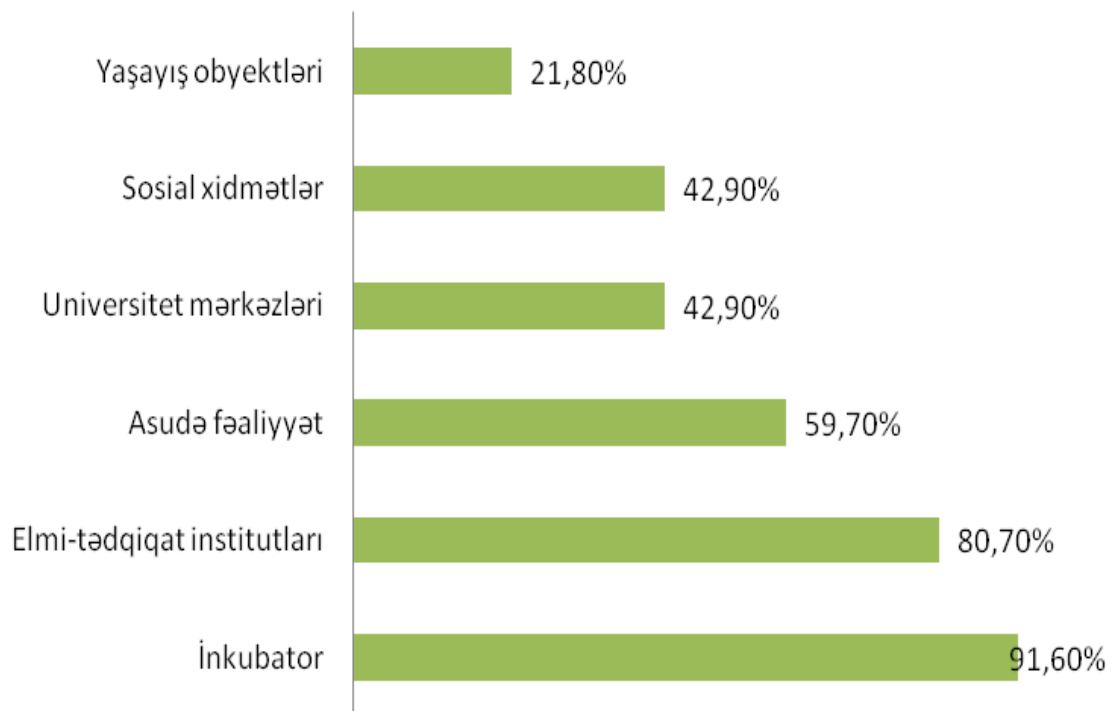

Şəkil 3. Texnoparkların fəaliyyət aktivliyinin strukturu

Elm və texnologiya parklarının strukturuna daxil olan əsas tərkib elementləri haqqında məlumatlar isə Şəkil 4-də verilmişdir. Həmin şəkildən göründüyü kimi,

texnoparkların tərkib elementlərini 91,60% inkubatorlar, 80,70% elmi-tədqiqat institutları, 42,90% universitetlər və s. təşkil edir.

Texnoparkların normal fəaliyyəti üçün əsas məsələlərdən biri onun müvafiq tipli şəhərlərdə yerləşməsidir. (Bu yerləşmə Şəkil 5-da verilmişdir.) Şəkildən göründüyü kimi, texnoparkların 45,4%-i kiçik şəhərlərdə, 35,3%-i böyük şəhərlərdə, 13,4%-i isə orta miqyaslı şəhərlərdə yerləşmişlər.

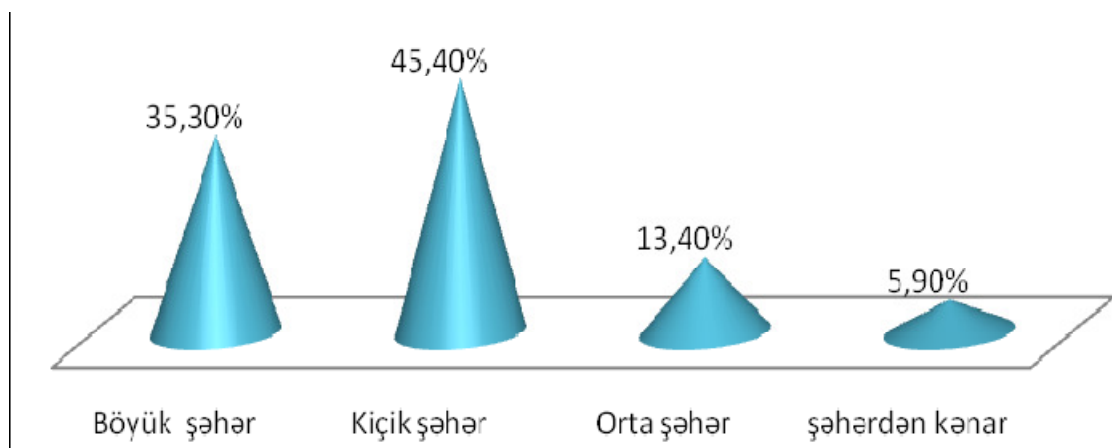
Şəkil 4. Texnoparkların tərkib elementləri

Texnoparkların normal fəaliyyəti üçün vacib olan şərtlərdən biri də onların yerləşdiyi ərazinin ölçüsü və həmin ərazinin müəyyən şərtləri ödəməsidir. Həmin şərtlərə görə, texnoparklar üçün ayrılan ərazi:

- 1) şəhərə yaxın yerdə;
- 2) əhalinin yaşayışı üçün əlverişli şəraitli regionda;
- 3) elmi-tədqiqat və təhsil müəssisəsinin bazası olan regionda və yüksək ixtisaslı elmi tədqiqat işi ilə məşğul olan kadrlardan ibarət regionda;

4) elmi-tədqiqat işləri aparan və yeni texnologiya işləmələri hazırlamağa qadir olan elmi-tədqiqat və universitetlərə yaxın olan yerdə yerləşməlidir [30].

Bununla yanaşı, başqa bir məlumata görə, BEPA-nın üzvü olan ölkələrin texnoparklarının 70%-i şəhərin mərkəzi hissəsində, 25%-i şəhərə yaxın yerdə (25 km-dən uzaq olmayaraq), 5%-i şəhərdən 25 km aralı, 56%-i böyük şəhərlərdə, 44% isə kiçik şəhərlərdə yaradılmışdır [30].

Şəkil 5. Texnoparkların müxtəlif ölçülü şəhərlərdə yerləşməsi strukturu

Mərkəzi Avropa texnoparklarının 92%-i ali məktəb bazalarında, 4%-i sahə və akademik elmi tədqiqat bazalarında və 4%-i isə sənaye müəssisələri bazalarında təşkil olunmuşdur. Texnoparkların 50%-i kiçik sahəlidir (20 hektara qədər), 41%-i 300-dən az iş yerinə, 21%-i 300-dən çox iş yerinə malikdir. Texnoparkların 4%-i 400-dən çox şirkəti özündə birləşdirir. Rusiyatexnoparklarının 55%-dən çoxu texniki universitetlərin, 37%-i klassik universitetlərin, 4%-i isə elmi-tədqiqat institutlarının və 4%-i isə sənaye müəssisələrin yaxınlığında yerləşirlər [22].

Texnoparklar ölçülərinə və ərazilərində yerləşən obyektlərə görə fərqlənir: Biznes parklar ofislərin icarəsilə məşğul olduğu zaman, sənaye parklarında istehsal sahələri daha çox üstünlük təşkil edir. Texnopolislər elmi, işgüzar və istehsal infrastrukturuna malikdirlər. MDB məkanında onları elmi şəhərcik adlandırırlar.

Biznes inkubatorlar əsasən kiçik biznesi dəstəkləmək üçün yaradılır və ona hər cür dəstək göstərir (ofislərin icarəsi, maliyyə, informasiya və digər resursların təqdim

olunması ilə). Biznes inkubatoru kiçik müəssisəyə təşkilati məsələlərin həllinə yox, öz biznesinin inkişaf etdirilməsinə yönəlməyə imkan yaradır. Kiçik müəssisələrə dəstək onlar üçün bütün lazımi şəraitin yaradılmasını nəzərdə tutur.

Biznes inkubatorunun iş prinsipi aşağıdakılardan ibarətdir:

- Ümumi verilən ərizələrdən potensial rezidentin seçilməsi;
- Seçilmiş layihələrin inkubatora düşməsi və bir mərhələdən keçərək tədricən bazar şəraitinə yaxınlaşması;
- Formalaşmış şirkətlərin inkubatoru tərk etməsi, uğursuz layihələrin isə ləğv olunması.

Dünya təcrübəsində biznes inkubatorunun vahid qəbul olunmuş modeli mövcud deyil. Bütün hallarda işin parametri texnoparkın ixtisaslaşmasından, regionun innovasiya potensialından, rəqabətin mövcudluğundan asılı olaraq fərqlənir.

Dünya standartlarına görə texnoparkın hədəfləri aşağıdakılardır:

Universitetlərin təhsil, tədris və araşdırma fəaliyyətlərini dəstəkləyərək daha səmərəli nəticələr əldə etməkdir. Sənayenin rəqabət gücünü artırmaqdır.

Beynəlxalq təcrübədə, böhranlar texnoparkların inkişafına təkan vermişdir, buna misal olaraq Böyük Britaniyanı, Fransanı, Almanıyanı qeyd etmək olar.

Hazırda dünyada 700-dən çox texnoparklar fəaliyyətgöstərir. Onlardan 42%-i ABŞ-ın, 34%-i Avropa Birliyi ölkələrinin, 11%-i Çinin, qalan 13%-i digər ölkələrin payına düşür.

Birinci yer tutan ABŞ-da 1990-cı ildə 70 texnopark varidisə, 2008-ci ildə bu rəqəm 290-a çatdı. Məşhur “Silikon vadisi” yüksək texnologiyalar sahəsində heyətin sayına görə Nyu-York və Vaşinqtondan geri qalaraq üçüncü yerdə durur. Müxtəlif məlumatlara görə, “Silikon vadisi”ndə işçilərin sayı 225300-dən 386000-ə qədər təşkil edir. Orta əmək haqqı isə ildə 144800 ABŞ dollarına bərabərdir.

Texnoparkda dünyada məşhur transmilli şirkətlərin (TMS) filialları qeydiyyatdan keçib. Onların arasında Symantec, İntel, Hewlett-Packard, eBay, Google, Apple Inc, AMD, Cisco, Nvidia, Yahoo kimi şirkətləri qeyd etmək olar.

Texnoparklar və onların digər növləri dünyanın müxtəlif ölkələri üçün yeni iqtisadi inkişaf siyasətinin alətinə çevriləblər. Onların əsas məqsədi aşağıdakılardır:

- elmi tədqiqatların keçirilməsi;
- texnologiyaların işlənməsi və onların nəticələrinin kommersiyalaşması;
- texnoloji sənayenin yaradılması;
- iqtisadi islahatlara dəstəyin həyata keçirilməsi;
- milli iqtisadiyyatın dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyasının stimullaşdırılması;
- yüksək səvişətəli elmi kadrların hazırlanması;
- park və milli iqtisadiyyat arasında dayanıqlı əlaqələrin təmin olunması.

Bəzi ölkələrdə, xüsusən, Şərqi Asiyanın yüksək sənaye iqtisadiyyatları üçün (Sinqapur, Tayvan, Koreya Respublikası) belə zonalar struktur islahatının əsası olmuşdur. Nəticədə ixrac yönümlü iqtisadiyyatdan yüksək texnologiyalara əsaslanan innovasiya iqtisadiyyatına keçid təmin olunmuşdur. Qeydə alınmış bütün parkların yarısında 100-dən az, 20%-ində 200-dən çox rezident şirkət fəaliyyət göstərir. Cəmi 16% parklarda qeydiyyatda alınmış şirkətlərin sayı 100-200 arasındır və 3%-ində 1000-dən çox və 1%-də 600-1000 arasındakı şirkət fəaliyyətdədir.

3.2. Azərbaycanda yüksək texnologiyalar parkının inkişaf perspektivləri

XXI əsr iqtisadiyyatı təbii sərvətlərdən yüksək texnologiyalara keçidlə nanotexnologiya, biotexnologiya və informasiya texnologiyalarının inkişafı ilə xarakterizə olunur. Yeni iqtisadiyyatın inkişafında və onun dayanıqlı və davamlı olmasında yüksək texnologiyaların rolu həlledicidir. Davamlı və tarazlı inkişafın sürətləndirilməsinə xidmət edən mühüm amillərdən biri olan xüsusi iqtisadi zonaların (XİZ) yaradılmasının başlıca məqsədi xarici sərmayələri cəlb etmək, yeni iş yerləri açmaq, əhəlinin məşğulluq səviyyəsini yüksəltmək, mövcud elmi-texniki potensialdan maksimum istifadə etmək, ölkənin nəqliyyat-coğrafi vəziyyətindən faydalanmaq və regionların inkişafına kömək göstərməkdir[31,32].

Bəzi ölkələr XİZ-dən iqtisadi integrasiya mexanizmi kimi, digərləri isə xarici texnologiyaların cəlb edilməsi vasitəsi kimi istifadə edirlər. Dünya iqtisadiyyatında bu cür tənzimləmə mexanizmi olan XİZ-in növləri kimi azad iqtisadi zonaları, prioritet inkişaf ərazilərini, müştərək sahibkarlıq zonalarını, xüsusi iqtisadi rayonları, xarici ticarət zonalarını, sənaye-sahibkarlıq, servis, ixracın inkişafı zonalarını, texnoparkları, texnopolisləri, texnoşəhərcikləri, sənaye klasterlərini və şəhərciklərini göstərmək olar [17].

Dünyada ən dinamik inkişaf edən ölkələrdən biri olan Azərbaycan iqtisadiyyatında alternativ inkişaf mənbələrinin yaradılması, yerli bazarların xarici investisiyalar üçün cəlbediciliyinin artırılması, habelə ölkədə qeyri-neft sektorunun davamlı inkişafı məqsədilə İKT sektorunun dayanıqlı inkişafının təmin edilməsi İKT və elektron məhsullar və xidmətlər istehsalı üzrə innovasiya strukturu olan texnoparkların yaradılmasını qaçılmaz etmişdir. Həmin vəzifələrin yerinə yetirilməsi də, bütövlükdə, innovativ strukturlar şəbəkəsinin, o cümlədən İKT profilli texnoparkların yaradılması və gələcək fəaliyyətinin idarə edilməsini daha da aktuallaşdırmışdır [16].

Hazırda Azərbaycan yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoyur. Bu mərhələnin əsas hədəfi çoxşaxəli, səmərəli və innovasiya yönümlü iqtisadiyyatın formalaşdırılması, sosial sahədə önləyici inkişaf trendinin təmin olunması və əhəlinin rifahının layiqli, qabaqcıl beynəlxalq standartlara uyğun səviyyəyə çatdırılması, habelə elmin, mədəniyyətin inkişafında, ictimai həyatın bütün istiqamətlərində yeni nailiyyətlərin əldə olunmasıdır.

Hazırkı dövrdə ölkəmizin inkişaf modeli qabaqcıl ölkələrin inkişaf tendensiyalarına uyğunlaşmaqdadır. Eyni zamanda elm və texnologiyanın inkişafının, qabaqcıl innovasiya sisteminin nəzəri, metodoloji və tətbiqi elmi əsaslar üzərində formalaşdırılması, dövlət siyasətinin strateji məqsədləri sırasına daxil edilmişdir. Yüksək texnologiyalara əsaslanan regional və iqtisadi inkişaf sürətləndirilməkdədir.

Texnoparkların qurulmasının əsas məqsədi aşağıdakılardır:

- Yüksək texnologiyalarla əsalanaraq inkişaf etdirilən sənaye sahələrinin gücləndirilməsi,
- Yeni bölgələrdə sənayenin inkişafının dəstəklənməsi,
- İnnovativ fəaliyyətlərin həyata keçirilməsi,
- Təhsil və daha təsirli elmi-texniki nəticələrə malik fəaliyyət sahələri ilə səmərəliliyin artırılması,
- Beynəlxalq arenada rəqabət gücünün yüksəldilməsi.

Qabaqcıl dünya təcrübəsindən istifadə etməklə Azərbaycanda informasiya cəmiyyətinin tələblərinə uyğun olaraq yeni bilik və texnologiyaların istifadəsini, mənimsənilməsini və yayılmasını təmin edən milli innovasiya sisteminin formalaşdırılması prosesi qarşıdakı illərdə tamamlanacaqdır.

Azərbaycanın iqtisadi inkişafında prioritet məsələlərdən biri texnoparkların yaradılmasıdır. Müasir dövrdə ölkədə həyata keçirilən iqtisadi siyasətin əsas tərkib hissəsi kimi bazar münasibətlərinin formalaşması, iqtisadi əlaqələrin genişlənməsi, xarici investisiya qoyuluşu imkanlarının artırılması, texnoparkların yaradılması aktual məsələlərdən biri hesab olunur. Məhz buna görə də, qəbul olunmuş “Xüsusi iqtisadi zonalar haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunu xüsusi zonaların, o cümlədən texnoparkların yaradılması və idarə edilməsi ilə bağlı münasibətləri tənzimləmək və orada sahibkarlıq fəaliyyətinin təşkili qaydalarını müəyyənləşdirmək imkanları yaratmışdır. Bununla yanaşı, “Azərbaycan Respublikasında 2009-2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiyada” innovasiya fəaliyyəti infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi və bu istiqamətlərdə elmi-tədqiqat işlərinin şəbəkəsinin həcmnin genişləndirilməsi bir vəzifə kimi qarşıya qoyulmuşdur[33].

Texnoparklar innovasiya iqtisadiyyatının formalaşmasının əsas alətlərindən biridir. İlk texnoparklar 1930-cu illərdə yaradılsa da, onların aktivləşməsi prosesi 60-80-ci illərə aid edilir. Həmin dövrdə dünyada yüksək texnoloji sahələrin inkişaf etdirilməsi prioritet istiqamətlərdən biri idi. Texnopark şirkətlərin yerləşdirilməsi üçün yüksək səviyyəli elmi-tədqiqat institutları və laboratoriyalara malik ərazidir.

Sənaye parklarının yaradılması ölkə iqtisadiyyatının inkişafına və modernləşməsinə, sahibkarlığın dəstəklənməsinə, ölkənin ixrac qabiliyyətinin genişlənməsinə, məşğulluq səviyyəsinin yüksəlməsinə əhəmiyyətli təsir göstərir.

Qlobal trendlərə effektiv uyğunlaşdırılan çevik iqtisadi siyasətin prioritet sahələrindən biri də sənaye sektoru olduğundan, ölkəmizdə də bu sahənin inkişafı diqqət mərkəzində saxlanılır. "İnkişaf etmiş ölkəyə çevrilmək" məramını tərəqqinin yeni hədəfi kimi müəyyənləşdirən Azərbaycanda iqtisadi inkişaf strategiyası artıq modernləşmə xəttinə əsaslanmaqla tam innovativ yönümdə həyata keçirilir. "Azərbaycan 2020 gələcəyə baxış" İnkişaf Konsepsiyasının əsas istiqamətlərindən olan sənayenin davamlı inkişafının təmin edilməsi məqsədilə dövlət tərəfindən çoxsaylı layihələr hazırlanır, ən müasir infrastruktur yaradılır, islahatlar aparılır. Ölkə rəhbərliyinin müəyyənləşdirdiyi sosial - iqtisadi inkişaf siyasətinin prioritet istiqaməti iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi, qeyri-neft sektorunun dinamik inkişafının təmin edilməsi, rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılması və bu sahəyə investisiya qoyuluşunun sürətləndirilməsidir. Qeyd edim ki, bu sahədə artıq müvafiq qanunvericilik bazası yaradılmışdır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 24 aprel 2013-cü il tarixli fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Sənaye parkları haqqında Nümunəvi Əsasnamə" sənaye parklarının yaradılması, idarə edilməsi və onlarda sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı məsələləri tənzimləyən çox mühüm baza sənədidir. Bu siyahıya həm də, "Azərbaycan Respublikasında 2014-cü ilin "Sənaye ili" elan edilməsi ilə bağlı Tədbirlər Planı"nın təsdiq edilməsi haqqında və "Azərbaycan Respublikasında kosmik sənayenin yaradılması və telekommunikasiya peyklərinin orbitə çıxarılması" haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamlarını əlavə etmək olar. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda kosmik sənayenin yaradılması ölkədə iqtisadiyyatın yeni sahəsinin inkişafına təkan verməklə ölkə iqtisadiyyatının müasir dünyaya inteqrasiyasını sürətləndirir[34].

Bu siyasətə uyğun olaraq, görülmüş işlərin nəticəsidir ki, son illər ÜDM-nin artımı qeyri-neft sektoru hesabına təmin edilir, rəqabətə davamlı məhsul istehsalı artır. Belə ki, 2012-ci ildə qeyri-neft ÜDM-i 9,7 faiz, 2013-cü ilin I rübündə isə 11,4 faiz

artmışdır. Ölkəmizdə qeyri-neft sektorunun əsas sahələrindən olan qeyri-neft sənayesinin inkişafına xüsusi diqqət yetirilir. Bu sahənin inkişafının intensivləşdirilməsi məqsədilə sənaye müəssisələrinin müasir texnologiyalar əsasında yenidən qurulması, onların modernləşdirilməsi, yerli resurs və xammalla işləyən, ixrac qabiliyyətli məhsullar istehsal edən müasir sənaye komplekslərinin yaradılması, rəqabətədavamlı sənaye istehsalının genişləndirilməsi istiqamətində kompleks tədbirlər həyata keçirilir. Bu prosesdə dövlət sektoru ilə yanaşı, özəl sektor da fəal iştirak edir.

Qeyd edək ki, Bakı, Sumqayıt və Gəncə şəhərlərində texnoparkların yaradılması prosesinə artıq başlanılmışdır, həmçinin Mingəçevirdə də müasir sənaye kompleksinin yaradılması istiqamətində işlər görülür.

Sənaye parklarının yaradılması, ölkə iqtisadiyyatının, xüsusilə qeyri-neft sektorunun inkişafına, iqtisadiyyatın modernləşməsinə, innovativ və elmtutumlu iqtisadiyyatın formalaşmasına, yüksək texnologiyalar əsasında rəqabətqabiliyyətli sənaye istehsalının genişləndirilməsinə, investisiya mühitinin cəlbediciliyinin artmasına, sahibkarlığın dəstəklənməsinə, ölkənin ixrac qabiliyyətinin genişlənməsinə, eləcə də məşğulluq səviyyəsinin yüksəlməsinə əhəmiyyətli təsir göstərəcəkdir.

Sənaye və texnologiyalar parklarının yaradılması sahəsində xarici ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, dünya iqtisadiyyatında qloballaşma proseslərinin sürətləndiyi və bazara çıxışla bağlı rəqabətin gücləndiyi bir şəraitdə bu sahədə fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektlərinə dövlət dəstəyinin verilməsi ölkə iqtisadiyyatının dayanıqlı inkişafını təmin edən müsbət amillərdən biridir [35].

Sənaye və texnologiya parklarının iqtisadi inkişafdakı müsbət rolu barədə beynəlxalq təcrübə nəzərə alınmaqla, Azərbaycanda da bu sahənin inkişaf etdirilməsi dövlətimizin həyata keçirdiyi uğurlu iqtisadi siyasətin tərkib hissələrindən birinə çevrilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin fərmanı ilə təsdiq edilmiş «Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış» İnkişaf Konsepsiyasının istiqamətlərindən biri də innovativ sahibkarlığın inkişaf etdirilməsini, elmtutumlu

məhsulların və texnologiyaların işlənilməsi və tətbiqi üçün texnoparkların və innovasiya zonalarının yaradılmasını nəzərdə tutur. Ölkə başçısının fərman və sərəncamları ilə artıq Bakı şəhərində Balaxanı Sənaye Parkı, Sumqayıt şəhərində Kimya Sənaye Parkı və Yüksək Texnologiyalar Parkı yaradılmışdır [36].

Ölkə Prezidentinin tapşırığına əsasən Sənaye parkları haqqında Nümunəvi Əsasnamə hazırlanaraq Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 24 aprel 2013-cü il 865 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir. Bu əsasnamə dövlət tərəfindən sənaye parklarının yaradılması, idarə edilməsi və onlarda sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı məsələləri tənzimləməklə, dövlət tərəfindən yaradılan sənaye parklarına şamil olunur. Əsasnaməyə əsasən sənaye parkı sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün zəruri infrastruktur və idarəetmə qurumlarına malik olan, müasir texnologiyaların tətbiqi yolu ilə rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsalı və xidmət göstərilməsi məqsədləri üçün istifadə edilən, sahibkarların səmərəli fəaliyyətinə və inkişafına kömək edən ərazidir.

Sənaye parkının fəaliyyətinin təşkilini, idarə olunmasını və inkişaf etdirilməsini həyata keçirən dövlətə məxsus hüquqi şəxs onun idarəedici təşkilatı, səlahiyyətli orqan tərəfindən (Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişaf Nazirliyi) müsabiqə əsasında seçilən və idarəedici təşkilatla bağlanan idarəetmə sazişi çərçivəsində sənaye parkının idarə olunmasını təmin edən hüquqi şəxs isə sənaye parkının operatoru adlanır.

Sənaye parkının rezidenti dedikdə isə “Hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı və dövlət reyestri haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq dövlət qeydiyyata alınmış, sənaye parkının ərazisində sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün əsasnamə müəyyən edilmiş qaydada sənaye parkının qeydiyyat şəhadətnaməsini almış və operatorla sənaye parkında sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsinə dair müqavilə bağlamış hüquqi və fiziki şəxslər başa düşülür.

Sənaye parkının yaradılmasının məqsədləri aşağıdakılardır:

1. İnnovativ və yüksək texnologiyalar əsasında rəqabət qabiliyyətli sənaye istehsalının inkişafı, xidmətlərin göstərilməsi üçün münbit şəraitin yaradılması və bu sahədə sahibkarlığın dəstəklənməsi;

2. İqtisadiyyatın, o cümlədən qeyri-neft sektorunun davamlı inkişafının təmin edilməsi;

3. Ölkənin yerli və xarici investisiyalar üçün əlverişliliyinin artırılması;

4. Əmək qabiliyyətli əhəlinin istehsal sahəsində məşğulluğunun artırılması.

İqtisadiyyatın davamlı inkişafını və rəqabət qabiliyyətinin artırılmasını, müasir elmi və texnoloji nailiyyətlərə əsaslanan İKT sahələrinin genişləndirilməsini, elmi tədqiqatlar aparılmasını və yeni informasiya texnologiyalarının işlənilməsi üzrə müasir komplekslər yaradılmasını təmin etmək məqsədi ilə yüksək texnologiyalar parkı (YTP) yaradılmışdır. “YT Park” informasiya və kommunikasiya texnologiyaları, telekommunikasiya və kosmos, enerji səmərəliliyi sahələrində tədqiqatlar aparılmasını, yeni və yüksək texnologiyaların hazırlanmasını təmin edəcəkdir.

YTP-nin yaradılması ölkə iqtisadiyyatının, xüsusilə, qeyri-neft sektorunun inkişafına, ölkənin ixrac qabiliyyətinin artırılmasına, məşğulluq səviyyəsinin yüksəlməsinə, iqtisadiyyatın modernləşməsinə, innovativ və elmtutumlu iqtisadiyyatın formalaşmasına, yüksək texnologiyalar əsasında rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsalının genişləndirilməsinə, investisiya mühitinin cəlbediciliyinin artmasına, sahibkarlığın dəstəklənməsinə, eləcə də məşğulluq səviyyəsinin yüksəlməsinə əhəmiyyətli təsir göstərəcəkdir. YTP İKT sahəsində ilk xüsusi rejimli zona olmaqla elmi araşdırmaların, elmtutumlu texnoloji məhsulların istehsalının əhəmiyyətli dərəcədə artmasına təkan verəcəkdir.

Yüksək texnologiyaların inkişafı – ölkənin inkişafına yönəlmiş bir sıra kompleks məsələlərin həllinə kömək edən iqtisadiyyatın innovativ inkişaf yollarından biridir. Müasir dövrdə iqtisadiyyatın innovativ inkişafının təminində elm tutumlu istehsalın genişlənməsində, biliklərə əsaslanan yeni tipli iqtisadiyyatın bərqərar olmasında innovasiya infrastrukturuları mühüm rola malikdir [16].

3.3. Azərbaycanda yüksək texnologiyalar parkı ilə universitetlərin iş

birliyinin qiymətləndirilməsi

Texnoparklar yaradılma xüsusiyyətlərinə və məqsədlərinə müvafiq olaraq həm ayrıca, həm müəyyən universitet, elmi-tədqiqat institutu, böyük müəssisələrin nəzdində, həm də xüsusi iqtisadi zonaların tərkibində formalaşdırıla bilər. Prinsipcə, texnoparkın bir çox xüsusiyyət və əlamətlərinə xüsusi iqtisadi zonalarda rast gəldiyindən həmin zonaların regional paylanması və struktur tərkibinin öyrənilməsi müəyyən əhəmiyyətə malikdir [17].

Texnoparklar bir və ya bir neçə universitet, həmçinin elmi-tədqiqat mərkəzləri ilə birbaşa və ya ortaqlıq fəaliyyətləri ilə əlaqədar olub, tərkibində elmi nəticələrə və yüksək texnologiyalara əsaslanan şirkətlərin qurulması və inkişafına təşəbbüs göstərmək üçün qurulur. Texnoparkda fəaliyyət göstərən şirkətlərə, universitet innovativ elmi nəticələrinin transfer edilməsi və işin idarə olunması sahələrində dəstək verir. Bu proseslərdə bütün yanaşmalar təşəbbüskarlıq və müəllif hüquqlarının qorunması müstəvisində həyata keçirilir. Belə desək, texnoparklar yeni ideyaların formalaşmasından başlayaraq, onun tətbiq olunması və inkişaf etdirilməsi üçün hərtərəfli şəraitin olduğu (şirkətlərlə ortaqlıq fəaliyyətlər və s.) innovativ fəaliyyətləri təmin edən məkandır. Başqa sözlə texnoparklar insan kapitalının sürətli inkişaf etdirilən quruluşları olub, yüksək texnologiyaları istehsal edən modelidir. Bu isə universitetlərin tərkibində daha aktiv olacaqdır.

Texnoparkların bir neçə təşkilati idarəetmə formaları mövcuddur. Universitet və yaxud elmi-tədqiqat institutları (ETİ) texnoparkın yeganə təsisçisi ola bilər. Eyni zamanda, texnopark 2-dən 20-yə qədər təsisçiyə malik ola bilər. Bu idarəetmə mexanizmi vahid təsisçi olan mexanizmdən mürəkkəb olsa da, daha effektivli sayılır. Bir neçə təsisçi olduğu halda, ya birgə müəssisə, ya da məhdud məsuliyyətli cəmiyyət formalaşır. Bu halda hər bir təsisçinin, formasından asılı olaraq, onun yatırımı aşağıdakılardan ibarət olur:

- ali məktəb – texnologiyalar, torpaq, dövriyyə kapitalı;

- yerli icra hakimiyyəti – torpaq, infrastruktur, qrantlar;
- bank – kapital qoyuluşları, maliyyə ekspertizası, vençur kapital;
- sənaye müəssisələri – torpaq, infrastruktur, kapital qoyuluşları, layihələrin ekspertizası.

Qlobal İnformasiya Cəmiyyətinin formalaşdırıldığı müasir dövrün iqtisadiyyatında yeni formalaşan elmi-iqtisadi strukturların effektiv integrativ əlaqəsinə ciddi ehtiyac duyulmaqdadır. Son onilliyi əhatə edən İKT-nin və elmin inkişafı üzrə milli strategiyaların, “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasında da konkret olaraq elm-təhsil-istehsalat sahələri arasında qarşılıqlı əlaqələrin gücləndirilməsi, bu istiqamətdə yeni idarəetmə mexanizmlərinin işlənilməsi, innovasiya mərkəzlərinin, texnoloji komplekslərin, texnoparkların, biznes-inkubatorların yaradılması və fəaliyyətinin təşkili məsələlərinin həll edilməsi bir vəzifə olaraq nəzərdə tutulmuşdur.

"Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış" İnkişaf Konsepsiyasının əsas istiqamətlərindən olan sənayenin davamlı inkişafının təmin edilməsi məqsədilə dövlət tərəfindən çoxsaylı layihələr hazırlanır, ən müasir infrastruktur yaradılır, islahatlar aparılır.

Müasir dövrdə ölkədə sənayeləşmə prosesinin sürətləndirilməsində müvafiq institutların yaradılması və onların fəaliyyətinin genişləndirilməsi mühüm rol oynayır. Buna nümunə olaraq Sumqayıt Texnologiyalar Parkı ilə yanaşı, Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı, Balaxanı Sənaye Parkı və Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyinin tabeliyində yaradılan Yüksək Texnologiyalar Parkını qeyd etmək olar. Azərbaycanda sənayenin gələcəkdə də inkişafı üçün bütün zəruri şərtlər mövcuddur. Əlverişli biznes investisiya mühiti, ixtisaslı kadr potensialı, institusional potensial, yenilənmiş enerji və nəqliyyat infrastrukturu, xammal resurslarının mövcudluğu, beynəlxalq bazarlara çıxış və geniş maliyyə imkanları bu şərtlərin əsasını təşkil edir.

Azərbaycanda ali təhsil müəssisələrində texnoparkların yaradılması yeni təcrübədir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ölkəmizdə həyata keçirilən uğurlu iqtisadi siyasət nəticəsində iqtisadiyyatın inkişafı

üçün əlverişli şərait yaradılıb. Müasir idarəetmə təcrübəsindən yararlanmaqla investisiyaların əsasən prioritet sahələrə yönəldilməsi təmin edilib. Çoxsaylı yeni iş yerləri açılıb, ölkəmizdə rəqabət qabiliyyətli mal istehsalı və xidmətlər həyata keçirilməyə başlanıb. 2007-ci ildə Azərbaycan Respublikasında xüsusi iqtisadi zonaların yaradılması haqqında müvafiq fərman verilib, həmçinin “Xüsusi iqtisadi zonalar haqqında” ayrıca qanun qəbul edilib.

Innovativ, elm tutumlu müəssisələrin yaradılması ilə bağlı Azərbaycan Respublikası Prezidenti 5 noyabr 2012-ci il tarixdə Azərbaycanda “Yüksək Texnologiyalar Parkının yaradılması” haqqında fərman imzalayıb. Fərmana əsasən, ölkəmizdə iqtisadiyyatın davamlı inkişafı və rəqabət qabiliyyətinin artırılması, müasir elmi və texnoloji nailiyyətlərə əsaslanan informasiya və kommunikasiya texnologiyaları sahələrinin genişləndirilməsi, bunlara nail olmaq üçün lazımi elmi tədqiqatlar aparılmasını təmin etmək məqsədilə müasir komplekslər – Yüksək Texnologiyalar Parkının (TexnoPark) yaradılması nəzərdə tutulub. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin ölkəmizin yeni sənayeləşmə siyasətində qabaqcıl dünya təcrübəsinə əsaslanmağın vacibliyini vurğulamasını, Yüksək Texnologiyalar Parkının ayrı-ayrı inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsində mühüm yer tutmasını, yuxarıda sadalanan normativ sənədləri, eləcə də “Yüksək Texnologiyalar Parkının yaradılması haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 5 noyabr tarixli 736 nömrəli Fərmanını və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2014-cü il 15 may tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Texnologiyalar parkı haqqında Nümunəvi Əsasnamə”ni əsas tutaraq Xəzər Universiteti ilə digər özəl və dövlət yerli və xarici şirkətlərin işbirliyi quracağı Texnoparkın yaradılması nəzərdə tutulur.

Texnopark universitet və elmi-tədqiqat institutlarında yaradılan yeni texnologiyaların kommersiya baxımından reallaşdırılmasını həyata keçirən, gənc mütəxəssislər üçün yeni iş yerləri yaradan və yerləşdiyi şəhərin sosial-iqtisadi həyatında səmərəli rol oynayan güclü qurumdur. Texnopark strukturları mövcud olduğu 60 il ərzində iqtisadiyyat və elmi-texniki tərəqqidə baş vermiş dəyişikliklərin

təsiri altında dəfələrlə transformasiya olunmasına baxmayaraq, sistem səciyyəli aşağıdakı təməl prinsiplərini qoruyub saxlaya bilmişdir:

- yüksək xarakteristikalara malik, innovasiya təyinatlı transprofessional sahibkarın formalaşdırılması;
- rəqabət qabiliyyətli məhsullara və əqli mülkiyyətə söykənən yüksək texnologiyaların kommersiallaşdırılması.

Universitet elm və texnologiyanın inkişafı sahəsində Azərbaycanın maraqlarını hədəf seçməklə, beynəlxalq aləmə integrasiya sahəsində ciddi işlər görür.

Texnoparklar aşağıdakılardan ibarətdir:

- İnkubasiya Mərkəzi
- Texnoloji əməkdaşlıq ofisi
- Texnoloji transfer ofisi
- Universitet sənaye əməkdaşlığı

Yüksək texnologiyalar istehsalının dörd təməl tərəfi vardır:

- Araşdırmaçı bacarıqları və həvəsi olan insan gücü
- Yetərli məlumat bazası
- Yetərli maliyyə dəstəyi
- Proqramlı bir şəkildə elmi tədqiqatların aparılması.

İlk texnoparklar ABŞ-da qurulub. 1953-cü ildə Şimali Kaliforniyada şirkətlərə torpaq sahəsi kirayə verməklə başlayan “Stanford Research Park” həm xronoloji baxımdan, həm elmi-tətbiqi və biznes gücünə görə dünyada birinci texnopark sayılır. Bu, sonralar “Silicon Valley” (Silikon/Silisium vadisi) adlanacaq məşhur yüksək texnologiyalar məkanının qurulması ilə nəticələndi. Texnoparkların qurulduğu ikinci ölkə İngiltərədir. Yüksək texnologiyalar istehsal edən ölkələrdə texnoparkların sayı digər ölkələrə nisbətən daha çox və daha effektivdir.

Azərbaycan ali təhsil müəssisələri arasında texnoparkların yaradılması ideyası son illər meydana gəlmişdir. Lakin bu ideya hələlik iki ali məktəbdə - Qafqaz Universitetində və Xəzər Universitetində reallaşmaqdadır. Müxtəlif sahələrdə təhsilin

inkişafına innovativ yanaşmaları ilə fərqlənən Qafqaz Universiteti bu işdə də önə düşüb.

2013-cü ilin yanvar ayında universitetin Elmi Şurasının qərarı ilə təsis edilən Qafqaz Universitetinin texnoparkı "QUTexnopark" adlandırılmışdır. Bu ali məktəbdə texnopark təsis olunarkən qardaş Türkiyənin universitetlərinin bu sahədəki təcrübəsi və modeli əsas götürülmüşdür. Bu məqsədlə iki dəfə Türkiyəyə qrup halında işgüzar səfər təşkil edilmiş, həmin səfərlər zamanı Orta Doğu Texniki Universiteti, İstanbul Universiteti, Yıldız Texniki Universiteti, Hacəttəpə Universiteti, Bilkent Universiteti kimi güclü universitetlərin texnoparklarında geniş müşahidələr aparılmışdır. QUTexnopark formalaşdırılarkən Türkiyə ilə yanaşı İsveç, Rusiya Federasiyası və ABŞ universitetlərinin texnopark təcrübələrindən də istifadə olunmuşdur. Lakin qeyd edək ki, "QUTexnopark" əsasən Orta Doğu Texniki Universitetinin texnopark təcrübəsinə daha çox əhəmiyyət verir.

QUTexnopark istər dövlət, istərsə də özəl sektorlarla sıx əməkdaşlıqda maraqlıdır və bu istiqamətdə görüşlər keçirir.

QUTexnopark texnopark ekosistemini formalaşdırmaq üçün yerli və xarici mütəxəssislərdən istifadə edərək təlimlər verir, təşəbbüskar yanaşmanı inkişaf etdirir.

QUTexnoparkda "SENTRA" MMC, Azer.Net MMC, "MONtech" MMC şirkətləri ilə müqavilə bağlamış və həmin şirkətlərə QUTexnoparkda ofis üçün yer vermişdir [37].

Qeyd olunduğu kimi, texnoparklarda fəaliyyətlər İnkubasiya Mərkəzlərindən başlayır ki, burada da əsas məqsəd gənc nəsildə olan yenilikçi potensialı üzrə çıxararaq onu inkişaf etdirməkdir. Məhz bu məqsədlə də QUTexnopark hazırda Yeni Fikir Müsabiqəsi layihəsini həyata keçirir.

Xəzər Universiteti keyfiyyətli, dünya ilə səsleşən tədrislə yanaşı, elm və texnologiyanın inkişafı sahəsində, Azərbaycanın maraqlarını hədəf seçməklə beynəlxalq aləmə integrasiya sahəsində ciddi işlər görür, zəruri olan sahələrdə xaricdən mütəxəssislər cəlb edir. Təsədüf deyil ki, Xəzər Universiteti, ali məktəblərin dünya reytinginin sıralanmasında "Meydana çıxan Avropa və Mərkəzi

Asiya”/Emerging Europe and Central Asia adlandırılan (yəni Şərqi Avropa, Keçmiş Sovet ölkələri və Türkiyənin yer aldığı) geniş bölgənin yüz ən yaxşı universiteti sırasında (2014, dekabr) yer aldı.

Xəzər Universiteti mühəndislik və tətbiqi elmlərin inkişafını üstün prioritet sahə elan edib və laboratoriyalar yaradır. Yüksək texnologiyalar üzrə mütəxəssisləri (xariciləri, həmçinin xaricdə yaşayan azərbaycanlı alimləri) işə dəvət edir. Elektronika, tibb mühəndisliyi, yenilənə bilən enerji, inşaat materialları, neft mühəndisliyi, hüceyrə araşdırmaları və əsas təbiət elmləri üzrə laboratoriyalar qurulmuş və ya qurulmaq üzrədir. “Software/Yazılım” işi üzrə vacib və maraqlı işlər görmüşük, Tələbə İnformasiya Sistemi (Student Information System) və onu içinə alan İnformasiya Menecment Sistemi qurulub, “Shlumberger” şirkətinin hədiyyə etdiyi çox qiymətli (hər mənada) sistem Neft mühəndisliyi sahəsində başlanğıcdan sona qədər bütün iş prosesinin modelidir, tədqiqat və yüksək dərəcələr almaq üçün tədrisdə istifadə olunur, həmçinin Xəzər Universitetində inkişaf etdirilən Kimya mühəndisliyi, Film və Animasiya kimi sahələrdə də kompüter proqramlaşdırma işi ilə sıx bağlı işlər görülür. Virtual sahibkarlıq üzrə simulyasiya təlim mərkəzimiz fəaliyyət göstərir, o, gerçək dünya şəbəkəsinə qoşulub. Laboratoriyalar və texnoparkla bağlı bu ilk qurumlar universitetin hər 3 kampusunda (Nizami, Binəqədi və Yasamal rayonlarında) yer alıb. Xəzər Universitetinin elmi-tətbiqi bilik və metodlarının kommersiyalaşdırılması sahəsində iş aparmaq üçün 2011-ci ildə universitetdə Texnologiya Transferi Ofisi (TTO) yaradılıb. Texnologiya transferi fərdi, korporativ, regional, milli və qlobal səviyyədə tətbiqi bilik təcrübəsinin zənginləşməsi və texnologiyanın inkişafı baxımından çox vacibdir. Nəticədə, Azərbaycan-Türk ortaq modeli çərçivəsində dünyada qəbul olunmuş və Türkiyədə modifikasiya edilmiş yüksək texnologiyaların Xəzər Universiteti TTO vasitəsilə Azərbaycan şərtlərinə uyğun bir şəkildə ölkəyə transferi təmin ediləcək. Universitet Texnoparkının universitet kampusu ilə bir sahədə fəaliyyəti iki qurum arasında əlaqələrin daha sıx olması, universitet həyatında tətbiqi və elmi araşdırma işlərinin dəstəklənməsi, vahid imkanların genişlənməsi üçün unikal imkan açır.

Texnoparkların inkişafı üçün universitetlərlə əməkdaşlıq etməsi zəruridir. Bu əməkdaşlıq hər iki tərəf üçün də yeni imkanlar açacaqdır. Texnoparklarla birgə əməkdaşlıq universitetlərə bir çox imkanlar yaradacaq. Buraya aşağıdakı kimi imkanlar aiddir:

- yeni texnologiyalara əsaslanan şirkətlərin yaranması və inkişafı;
- universitetdəki elmi-tətbiqi ideya və “know-how”-ları ticari hala gətirmək;
- sahibkarlığı gücləndirmək;
- iqtisadi fəaliyyətləri diversifikasiya etmək;
- texnologiya transferini artırmaq;
- R&D (Araşdırma və İnkişaf) fəaliyyətlərini sərmayəyə çevirmək;
- tətbiqi təhsil imkanlarını artırmaq;
- universitet məzunlarının iş imkanlarını genişləndirmək;
- qazanc əldə etmək;
- yüksək əməkhaqqı ödənilən iş sahələri yaratmaq

Sənaye müəssisələri (orta və kiçik/dinamik) olmasa, universitet-sənaye münasibətləri inkişaf etməz və texnopark fəaliyyəti ciddi nəticə verməz. Müxtəlif, amma bir-biri ilə sıx bağlı olan fəaliyyətləri həm fiziki yer, həm funksional baxımdan birləşdirmək lazımdır: Universitet (öz mühəndislik, tətbiqi elmlər, iqtisadiyyat və menecment sahələri ilə) + sənaye + laboratoriyalar + texnopark. Tətbiqi elmi işlərin əsas nəticəsi kommersiyalaşmadan, yeni məhsul yaratmaqdan, cıgır açmaqdan ibarət olmalıdır. Xəzər Universiteti Texnoparkının sənaye ilə iç-içə qurulması planlaşdırılır. Sənaye mərkəzli texnoparklarında tələbələr təcrübə keçir, burda yetişirlər. Texnoparkın texnoloji transfer və kommersiyalaşdırma ofislərində yeni məhsul yaradılması, keyfiyyət və məhsuldarlığın artırılması, xərclərin azaldılması, konsultasiya xidməti (reklam, marketing, training/təlim, təhsil, biznes planlama və strateji inkişaf xidməti...) göstərilməsi nəzərdə tutulur. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət strategiyasında (2013, 24 oktyabr, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı) Təhsilin məzmunu, İnsan resurslarının formalaşdırılması, Səmərəli idarəetmə mexanizminin yaradılması (beynəlxalq

təcrübə), Maliyyələşdirmə mexanizminin təkmilləşdirilməsi kimi məsələlərlə yanaşı, Təhsil infrastrukturunun yaradılması (şəbəkə, kampuslar) da əsas strateji inkişaf istiqamətləri sırasındadır. Bu, aydındır ki, universitetlərin, texnoparkların və laboratoriyaların yaradılmasını təşviq edir. Ümumiyyətlə, yüksək texnologiyaların, sənayenin, texnoparkların inkişaf planları mövcuddur və bu sahələrdə müəyyən addımlar atılıb. Xəzər Universitetinin Texnoparkını yaratmaqda da əsas məqsədimiz ölkədə bu istiqamətdə gedən islahatları dəstəkləmək, texnologiya transferini artırmaq, ümumilikdə görülən işlərə öz dəstəyimizi və töhfəmizi verməkdən ibarətdir.

Ölkəmizdə Azərbaycan Mühəndislik Akademiyası, Milli Aviasiya Akademiyası, Azərbaycan Texniki Universiteti və digər genişprofilli qurumlar ətrafında yüksək elmi-texniki potensial cəmləşmişdir. Bu qurumların elmi-texniki potensialının və tələbə kontingentinin texnopark ideyası ətrafında təşkilatlanması milli iqtisadiyyatın innovasiyalar və yüksək texnologiyalar əsasında inkişafına böyük töhfələr verə bilər. Növbəti texnoparkın Azərbaycan Mühəndislik Akademiyası, Milli Aviasiya Akademiyası və Azərbaycan Texniki Universitetinin birgə bazasında yaradılmasının aktuallığı aşağıdakı arqumentlərə əsaslanır:

- Yüksək texnologiyaların inkişafının dünya təcrübəsi göstərir ki, texnoparkın səmərəli fəaliyyəti onu elm, sənaye və ali təhsil müəssisələrinin kompakt yerləşdiyi yaşayış məntəqələrində texnopolislər təşkil etmək məqsədə uyğundur.

- Milli Aviasiya Akademiyası və Azərbaycan Texniki Universiteti istehsal infrastrukturunu ilə təmin olunmuş binalara və istehsal sahələrinə malikdirlər: su, sıxılmış hava, ventilyasiya, energetika, nəqliyyat magistrallarına yaxınlıq və s.

- Universitetlərin professor-müəllim, alim, tələbə və elmi-texniki heyəti kifayət qədər elmi nəticələrə, ixtira və patentlərə malikdir, aktiv elmi-texniki innovasiya fəaliyyəti həyata keçirirlər.

- Universitetlər elmi-texniki və innovasiya fəaliyyətində geniş beynəlxalq əməkdaşlıq və beynəlxalq layihələrdə iştirak etmək təcrübəsinə malikdirlər.

- Universitetlər xırda və orta sənaye müəssisələri ilə birgə geniş elmi-texniki və innovasiya fəaliyyəti həyata keçirirlər.

Ölkənin innovasiya təyinatlı müəssisələrində yüksək elmtutumlu texnologiyaların işlənməsi, kommersiyalaşdırılması və tətbiqi istiqamətində aparılan məqsədyönlü fəaliyyət Prezident İlham Əliyevin irəli sürdüyü "Qara qızılı insan qızılına çevirək" devizinin reallaşdırılmasının əsas komponentlərindən biridir. Azərbaycan Mühəndislik Akademiyası, Milli Aviasiya Akademiyası və Azərbaycan Texniki Universitetinin elmi-texniki fəaliyyətini texnopark ideyası altında istiqamətləndirməklə kiçik innovasiya müəssisələrinin yaradılması və inkişafı, alimlərin, müəllimlərin, doktorant və tələbələrin elmi-tədqiqat və təcrübə-konstruktor işlərinin, ixtira və kəşflərinin kommersiyalaşdırılması və istehsalata tətbiqi bu istiqamətdə aparılan məqsədyönlü fəaliyyətin daha da güclənməsinə kömək edərdi.

NƏTİCƏVƏ TƏKLİFLƏR

İKT-texnoparklarda Milli İnnovasiya Sisteminin tərkib hissəsi olan, əsas parametrlərinə görə inkişaf etmiş ölkələrin innovasiya sistemində uyğun gələn elmi-tədqiqat sektorufəaliyyət göstərir. Onlar həm sahibkarlıq sektoru ilə qarşılıqlı fəaliyyəti, həm də innovasiya sisteminin digər subyekləri ilə sırf üzvi əlaqəni təmin etməlidirlər. Bu istiqamətdə ölkədə vençur-innovasiya müəssisələrinin davamlı artımı təmin olunmalı, innovasiya-texnoloji mərkəzlər, texnologiyaları transfer mərkəzləri kimi innovasiya strukturunun baza elementlərinin yaradılmasına diqqət artırılmalıdır.

İKT-texnoparkın idarəetmə missiyası bazarın tələbinə uyğun yüksək keyfiyyətli innovasiya məhsulunun və xidmətlərin istehsalında elmi-texniki və texnoloji nailiyyətlərin hazırlanmasını və tətbiqini sürətləndirmək məqsədilə, “elm–təhsil–biznes” integrallaşdırılmış üçlüyünün formalaşması üçün şərait yaratmaqdır.

İKT-texnoparkın yaradılma məqsədində, funksiya və fəaliyyət istiqamətlərinə müvafiq olaraq onun səmərəli idarəetmə sisteminin əsasları işlənilməlidir.

Yekunda qeyd etmək olar ki, müasir iqtisadiyyatın formalaşmasında mühüm əhəmiyyəti olan innovasiya infrastrukturunun əsas elementi olan texnoparkların yaradılması, fəaliyyətinin təşkili və idarə olunması üzrə beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi ölkədə texnoparkların formalaşması yolunda vacib bir mərhələdir.

Bu problemin tədqiqi innovativ texnoparkların qabaqcıl ölkələrdəki təcrübəsini müqayisələr əsasında fərqləndirməyə imkan verir. Araşdırmanın nəticəsi kimi müasir dünya iqtisadiyyatında xüsusi iqtisadi zonaların, sənaye klasterlərinin, elm və texnoloji parklarının müxtəlif mənbələr üzrə say tərkibinin, strukturunun aşkara çıxarılması oxşar sahələrdə qərarların qəbuluna dəstək olur.

İnkişaf etmiş ölkələrdə fəaliyyət göstərən innovativ texnoparkların uğurlu fəaliyyətinin nəticələrini və müvafiq texnopark modellərini Azərbaycanda fəaliyyət göstərəcək texnoparklara tətbiq etməklə ölkəmizdə də innovativ texnoparkların səmərəli və uğurlu nəticələrinə nail olmaq olar.

ƏDƏBİYYATSIYAHISI

1. Rzayev.P. Q, www.taxes.gov.az - Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyinin saytı
2. Azərbaycan-2020: Gələcəyə Baxış” İnkişaf Konsepsiyası, 29 dekabr 2012-ci il, <http://www.president.az>.
3. Мальцева А.А. Формирование бизнес-модели управляющей компании технопарка в сфере высоких технологий. Инновационный Вестник Регион, № 1, 2011, с. 37-41.
4. Чечурина М.Н. Управление инновационным процессом в многоуровневой экономической системе, СПбАУЭ, 2010, 214 с.
5. Liu S., Liu C. Management Innovation of IT Project Managers. / 3 rd International Conference on Information Management, Innovation Management and Industrial Engineering (ICIME), 26-28 Nov. 2010, pp. 62-65.
6. Yim D.S. Management Issue of Government Initiated Innovation Cluster: Case of Gwanggyo Techno-Valley, PICMET 2009 Proceedings, August 2-6, Portland, Oregon USA, pp. 857 – 877.
7. Голубев А.А. Экономика и управление инновационной деятельностью, СПб: СПбГУ ИТМО, 2012, 119 с.
8. http://referat.ilkaddimlar.com/d_word_refe_ekono_1163.doc
9. Aliyev A.G., Shahverdiyeva R.O.. The theoretical framework for the management of innovation structures in high-tech / Application of Information and Communication Technologies (AICT), 5th International Conference, 12-14 October 2011, Baku, Azerbaijan, pp. 65-68.
10. Əliyev Ə.Q., Şahverdiyeva R.O. Azərbaycanda İKT-texnoparkların funksional təşkilati-iqtisadi strukturunun işlənməsi // Azərbaycan Texniki Universiteti. Elmi Əsərlər, №1, 2010, s. 13-17.
11. Желтенков А.В., Желтенков П.А. Инновационный механизм развития управления промышленной организацией, М.: Изд-во МГОУ, 2012, 124 с.

- 12.Новиков Д.А., Иващенко А.А. Модели и методы организационного управления инновационным развитием фирмы, М.: КомКнига, 2006, 336 с.
- 13.<http://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=521023>
- 14.www.ict.az
- 15.Л.Э. Миндели, Л.К. Пипия. Концептуальные аспекты формирования экономики знаний. // Проблемы прогнозирования. – 2009. - №3.
- 16.<http://jpis.az/storage/files/article/76281c70f99544594710e1e0a17f48d4.pdf>
- 17.<http://jpis.az/storage/files/article/a840ad5df4c5e7192b2ddef15ed86745.pdf>
- 18.<http://www.worldbank.org/kam>
- 19.www.president.az/files/future_az.pdf
- 20.www.azertag.gov.az/node/1058749
- 21.Котельников Н.В., Нагаева А.В. Анализ и перспективы развития технопарка как объекта инновационной инфраструктуры // Известия ТПУ, 2014, №6, с. 126-130.
- 22.Костюнина Г.М., Баронов В.И. Технопарки в зарубежной и российской практике // Вестник МГИМО-Университета, 2012, №3, с.91-99.
- 23.Тенякова О.А.. Инновационная инфраструктура: аспекты современного состояния и развития // Мир науки, культуры, образования, 2014, №2(45), с. 423-425.
- 24.Rodríguez-Pose A., Hardy D. Are Parks in Emerging Countries Delivering? Technology and Industrial Parks in Emerging Countries. SpringerBriefs in Regional Science 2014, pp. 67-95
- 25.<http://www.iasp.ws>
- 26.Ляшенко Е.А., Павловская А.В. Зарубежный опыт развития технопарков // Международная научно-практическая конференция “Управление инновациями”. РАН. Институт проблем управления им. В.А.Трапезникова РАН. 14-16 ноября 2011 г., с. 261- 270
- 27.<http://www.iasp.ws/statistics>

28. Мальцева А.А., Чевычелов В.А. Мировые тенденции развития технопарковых структур: выборочный анализ // Проблемный анализ и государственно-управленческое проектирование. 2012, №2, с.29-42
29. www.innonet.org, www.wainova.org, <http://www.wtanet.org>
30. <http://www.iasp.ws/by-technology-sector>
31. Əliyev Ş.T. Xüsusi iqtisadi zonaların tətbiqi problemləri, Bakı, 2012. 360 s.
32. Туан Ф.А. Опыт функционирования свободных экономических зон (теоретический аспект) // Вестник Института экономики РАН, 2009, №3, с. 162-169.
33. “Xüsusi iqtisadi zonalar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 14 aprel 2009-cu il, www.meclis.gov.az.
34. “Azərbaycan Respublikasında 2009-2015-ci illərdə Elmin inkişafı üzrə Milli Strategiya”, 10 aprel 2008-ci il, <http://www.science.gov.az>
35. А.Н.Тағыев. İnnovasiya. Bakı , 2011. 45 s.
36. <http://vergijurnali.az/upload/File/2013-N2p3.pdf>
37. <http://qafqazlife.blogspot.com/2015/04/ikt-muhiti-qafqaz-universitetinin.html>

РЕЗЮМЕ

В развитых странах, чтобы воспользоваться знаниями и опытом в области технологических парков, специфического характера и тенденций с помощью функции в той или иной стране может достичь лучших целей.

Инновационное создание технологических парков, организация и управление последствиями международного опыта в успешной реализации новых структур индустриального парка является одним из наиболее актуальных вопросов для текущего периода. «Азербайджан 2020: видение будущего» Концепция развития Основная цель в ближайшие годы, в основном за счет развития ненефтяного сектора и увеличение валового внутреннего продукта увеличить в 2 раза в стране путем создания инновационных и основанной на знаниях экономики была проведена. Таким образом, одним из основных направлений развития и применения передовых технологий, направленных на развитие инновационных структур (АОС) с образованием. В настоящее время, конкурентоспособной и высоким экспортным потенциалом для формирования инновационного продукта или услуги, другими словами, развивать инновационную экономику в Сумгаите промышленных и химических технологических парков, при Министерстве связи и информационных технологий Государственного фонда развития информационных технологий в Баку - Пираллахи "Парк высоких технологий", Шамкир Agropark сельскохозяйственной техники, переработка отходов в Балаханы промышленного парка, Привет технологий парк был создан в Мингячевире. Новые институты, такие как укрепление экономики, привлечения иностранных инвестиций в расширение высококачественного промышленного производства, а также другие новые социальные, экономические и общественные организации будут оказывать финансовую и организационную поддержку этой организации.

SUMMARY

In developed countries, to take advantage of the expertise available in technology parks, the specific nature and trends using the feature in a particular country can achieve better goals.

The innovative creation of technology parks, organization and management of the consequences of international experience in the successful implementation of the emerging structures of the industrial park is one of the most pressing issues for the current period. "Azerbaijan 2020: vision to future" Development Concept The main target in the coming years, mainly through the development of non-oil sector and the increase in the gross domestic product to increase by 2 times in the country through the establishment of innovative and knowledge-based economy has been carried out. So one of the pillars of the development and application of high technologies aimed at the development of innovative structures (AOC) to form. At present, competitive and high export potential for the formation of an innovative product or service, in other words, to develop an innovative economy in Sumgait industrial and chemical technology parks, under the Ministry of Communications and Information Technologies of the State Fund for Development of Information Technologies in Baku - Pirallahi "High tech Park", Shamkir Agropark agricultural technology, processing of waste in Balakhani industrial Park, Hi-tech Park was established in Mingachevir. New institutions such as the strengthening of the economy, attracting foreign investments in the expansion of high-quality industrial production, as well as other emerging social, economic and public organizations will provide financial and organizational support of the organization.